

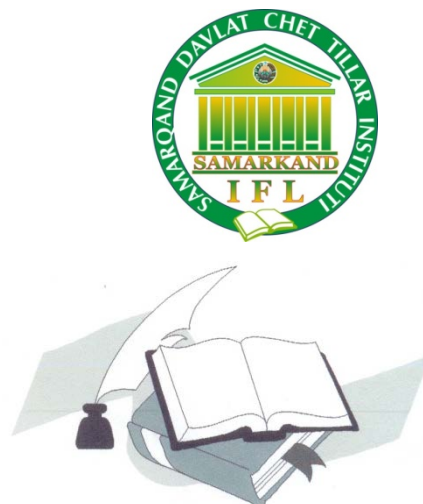
**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАР ИНСТИТУТИ
ИНГЛИЗ ФИЛОЛОГИЯСИ ФАКУЛЬТЕТИ**

Ибодуллаев Фирдавс

ИНГЛИЗ ТИЛИ МАТЕРИАЛЛАРИДА ИНТЕНСИВЛИК ДАРАЖАСИ

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Битирув малакавий иш “Инглиз тили
ўқитиш методикаси ва амалиёти”
кафедраси мажлисида муҳокама
қилинди ва ҳимояга тавсия этилди.
Баённома № “” 2012

Кафедра мудир:

ф.ф.н. Ш.С. Ашуров

САМАРҚАНД - 2012

Мундарижа

Кириш.....26.

Асосий қисм

Боб I. Тилнинг ҳар хил аспектларида интенсификация муаммолари

1.1 Маъно кучайишининг пайдо бўлиши ва ривожланиши.....66.

1.2. Эмоционал-кучайтирувчи маъноларнинг ўзгариши.....166.

Боб I га хулоса.....236.

Боб II. Интенсификаторлар ва уларнинг турлари

2.1. Фразеологик интенсификаторнинг долзарблиги.....256.

2.2. Фразеологияда интенсификатор категориясини намоён қилувчи
фразеологик интенсификаторлар.....296.

2.3. Кучайтирувчи равишлар, квантор сўзлар ва уларнинг синфларга
ажратилиши.....396.

Боб II га хулоса.....476.

Хулоса.....496.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....526.

Кириш

Интенсивлик категорияси масалалари ва уларнинг ҳар хил усуллар ёрдамида тилда намоён бўлиши кўпчилик тадқиқотчиларнинг (Балли 1961, Bolinger 1972, Сепир 1985, Туранский 1990) эътиборини ўзига жалб қилган. Ҳозирги кунда тилшуносликда интенсивлик атамасини қўллаш бўйича умумий концептуал бирлик мавжуд эмас. Бу масала бўйича ўтказилган ўнлаб тадқиқотлар интенсивлик тушунчасини санок тушунчаси маъносида қўллайди. Тадқиқотчиларнинг назарига тушиш сабаблари хилма хилдир. Интенсивлик даражаси умумийлик характериға эға: предмет, белги ва ҳаракатларни характерлаб, у ўзи феъл, от, сифат, равиш, фразеологик бирликлар ва яхлит матнларнинг семантик структурасида фаол қатнашади.

Бу даражанинг структураси бевосита сифат, сон ва ҳажм каби фалсафий даражаларда намоён бўлади.

Шу йўл билан олиб қаралганда, интенсивлик муболағаға оид бўлган сифатларни ўз ичига қамраб олади. Бу ерда муболаға сифатида фақатгина предметларнинг параметрик сифатини кўрстибгина қолмай, яна уларнинг сифат-баҳолаш белгиларини ҳам қамраб олади.

Интенсивлик даражасини ўрганишнинг **долзарблиги** унинг экспрессивлик, эмоционаллик ва баҳолаш ўртасидаги боғлиқликни ҳам ўз ичига олади. Интенсивлик даражасининг умумий масалалари асосан И.И.Туранский, И.В.Арнольд, В.Н.Телия илмий ишларида намоён бўлган ва бу долзарблик қуйидагича аниқланади:

- когнитив ва эмотив лингвистикада кам ўрганилган муаммоларнинг очилиши;
- интенсивлик даражасини ўрганишда комплекс кўп аспектли ёндашувнинг лозимлиги;

- ҳар хил даражали интенсификаторларнинг функционал-семантик таҳлилда лозимлиги.

Инглиз тили **материаллари**да интенсивлик даражаси қуйидаги олимларнинг илмий ишларида ўз аксини топган: Г.И. Бондаренко, М.И. Польский, В.А. Мальцев, В.Н.Телия, И.В.Арнольд ва бошқалар. Тадқиқотнинг унумли бажарилиши учун ҳар хил даврдаги инглиз ва америкалик ёзувчиларнинг (С.Мозэм, А.Кристи, Ч.Диккенс, Ж.Голсуорси ва айниқса Э.По) бадиий асарларидан, адабий ва оғзаки нутқ намуналаридан фойдаланилди.

Қуйидаги битирув малакавий ишининг **мақсади** – инглиз тилида ва бадиий матнларда ҳар хил сатҳлардаги воситаларнинг интенсивлиги ҳақида маълумот йиғиш. Қўйилган мақсадга эришиш учун баъзи муаммоларни кўриб чиқиш лозим:

- 1) Интенсивлик даражасининг тилшуносликдаги ўрнини аниқлаш;
- 2) Интенсивлик шкаласи бўйича интенсификаторларнинг фсосий синфларини аниқлаш;
- 3) Тилда ва бадиий адабиётда интенсивлик даражасининг махсус парадигматик потенциалини ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг **манбалари** сифатида инглиз тилининг изоҳли луғатлари: Longman Dictionary of Contemporary English, Collins Cobuild English Dictionary ва махсус луғатлар: The Longman Register of New Words, Dictionary of Russian and English Lexical Intensifiers.

Тадқиқот **методлари** сифатида компонентлаб таҳлил қилиш методи, лингвостилистик таҳлил методи ва таҳлилий таржима методлари қўлланилди.

Тадқиқотнинг **илмий янгилиги** интенсивлик даражасини янгича талқин қилиш, уни мисоллар билан исботлаш, ушбу даражада доминант

интенсификаторларни топиш, бадий адабиётда интенсификаторлар даражасини аниқлашдир.

Битирув малакавий ишимизнинг **назарий аҳамияти** келажакда нутқ таъсирининг назариясини интенсификаторлар ёрдамида қўллаб-қувватлашдир. Интенсивлик категорияси бу тадқиқотимизда мустақил категория сифатида ўрганилган, ва шу интенсификаторларнинг таҳлили натижасида тил ва нутқда уларнинг синтагмтик ва парадигматик чегараларини кўрсатган.

Тадқиқотнинг **амалий аҳамияти** олий ўқув юртлари учун лингвистик стилистика, матн назарияси, сўзлашув фанлари учун махсус курслар тузилишига асқотади. Бундан ташқари қуйидаги тадқиқот натижалари инглиз тили амалиётида, матн таҳлили ва таржимонлик фанидан амалий машғулотларда фойдланиш мумкин.

Тадқиқотнинг **вазифалари** қуйидагича таърифланади:

- интенсивлик категорияси лисоний категория бўлиб, уларнинг ишлатилиши бевосита нутқда бўлиб ўтишини кўрсатиш;
- фразеологик интенсификаторлар маъносининг когнитив аспектларини ўрганиш;
- фразеологик интенсификаторларнинг матн яшаш жараёнларини ўрганиш.

Тадқиқот **структураси** қуйидагича: кириш, икки асосий боб, хулоса қисмларидир. Кириш қисмида илмий ишимизнинг асосий функциялари, долзарблиги, илмий янгилиги, назарий ва амалий аҳамияти, тадқиқотда қўлланилган манба ва материалларнинг қисқача таърифи кўрсатилган.

Биринчи бобда интенсивлик категориясини ўрганишда ҳар хил янгиликлар, диахроник ва синхроник режада матн лингвистикаси ва стилистикасига оид назарий муаммолар кўрсатилган ва бу муаммоларнинг имкон қадар ечимини топишга ҳаракат қилинган.

Иккинчи бобда тил сатҳларида интенсификаторларнинг синфларга ажратилиши ҳақида фикр юритилган. Шу интенсификаторларнинг синфларга ажратилиши аниқ мисоллар билан бойитилган. Бундан ташқари шу бобда квантор сўзлар, уларнинг ишлатилиш ҳолатлари, бошқа тиллар билан узвий боғлиқлиги ҳам очиб кўрсатилган.

Тадқиқотнинг хулоса қисмида олиб борилган ишлар натижасида пайдо бўлган ҳамма муаммолар ечимининг йиғиндиси очиб кўрсатилган. Хулоса қисми илмий тадқиқотимизнинг асосий бобларидаги масала ва ечимларни умумлаштириб кўрсатган.

Ва илмий тадқиқотимизнинг охирида фойдаланилган илмий ва бадиий адабиётлар рўйхати кўрсатилган.

Боб I. Тилнинг ҳар хил аспектларида интенсификация муаммолари

1.1 Маъно кучайишининг пайдо бўлиши ва ривожланиши

Тил дунёда, ҳаётда ва жамиятда содир бўладиган барча ўзгаришларни намоён қилувчи ҳодиса ҳисобланади ва бу ўзгаришлар тилининг турли катламларига бириктирилади. Тилда халқнинг дунёқараши ва дунёвий тушунчаси яққол кўринади. Тил фақатгина ҳаётини фаолиятини намоёниш қилмасдан, яна авлоддан-авлодга миллий ва маданий урф-одатларни олиб ўтади. Тил ва маданият бир-биридан ажралмас тушунчалардир. Тил маданиятнинг бир қисми бўлиб, унинг ривожланиши ва сақланишида юқори поғонани эгаллайди. Тил бирликлари, айниқса унинг лексик-фразеологик даражасидаги бирликлар “халқ маданияти ойнаси” деб тан олинган. (Толстой,1991)

XX асрнинг 60 – йилларидан бошлаб тилшуносликнинг мустақил бўлими бўлиб шакллана бошлаган фразеология фани ҳозирги пайтда ҳам жуда кўп муҳим муаммоларни ҳал қилиши лозимдир. Бу муаммоларни ўрганиш фразеология фани объектининг ва фразеологик бирликларнинг ҳамма қирраларини тўлиқ ёки қисман очишга ёрдам беради.

Фразеологияда оғзаки нутқнинг кўп қирралари: маданий анъаналар, афсона ва халқ оғзаки ижодиёти, диний ҳикоя ва афсоналар, тарихий ҳодисалар [9,169-170; 20,84] дан ташқари “прагматик элементлар”, яъни ҳиссий ва эмоционал реакцияларнинг мураккаб кўринишлари, суҳбатдошга нутқ орқали таъсир қилиш ҳолатлари, ҳақиқатнинг экспрессив ва образли қирралари лингвистик ҳодиса туфайли ўз ўрнини топган. [10,213]

Фразеология тилшуносликнинг бир бўлими ҳисобланади. Фразеологияда фразеологик бирликлар, фразеологик бирикмалар, тушунчалар ва иборалар ўрганилади.

Инглиз тили минг йиллик тарихга эга. Бу вақт давомида бу тилда шу даражада кўп иборалар пайдо бўлганки, улар одамлар томонидан аниқ, чиройли иборалар деб саналган.шу аснода тилнинг аниқ бир қатлами – фразеология вужудга келган. Фразеологиядаги иборалар мустақил маънога эга бўлиб, одамлар томонидан кундалик ҳаётда қўлланиладиган иборалар ҳисобланади.

Инглиз тилининг ўрганилиши ҳозирги кунда бизнинг мамлакатимизда кенг миқёсда қўлланилади. Тилни яхши билиш учун, жумладан инглиз тилини, фразеологияни яхши билиш лозим. Фразеологияни билиш бизга бадий ва публицистик адабиётни осон ўқишга ёрдам беради. Фразеологизмларни мантиқий қўллай олиш бизга нутқимизнинг чиройли чиқишига ёрдам беради.

Сўзма-сўз таржима қилмасдан, фразеологизмларни маъно жиҳатидан таржима қилсак, тилнинг эстетик аспекти кучаяди. “Худди ҳар-хил ранглар ёрдамида атроф-муҳит гўзаллашганидай, иборалар ёрдамида тилнинг информацион аспекти ҳиссий-интуитив таърифи кучаяди”. [4,25]

Мустақил лингвистик фан сифатида фразеология шу яқин йилларда ташкил топган. Фразеология фанининг предмет ва вазифалари, ҳажм ва методлари ҳали бунча аниқ ишланмаган, шунинг учун ҳам улар тўлиқ ёритилмаган.

Замонавий инглиз тилида тилнинг эстетик аспекти кучайтириш мақсадида жуда кўп фразеологизмлар қўлланилади. Кўпгина фразеологик бирликлар анъаналар, реалиялар, тарихий фактлар асосида яратилган бўлса, инглиз фразеологик фондининг асосий қисми бадий-адабий асарлар асосида пайдо бўлган.

Демак, фразеология – бу тилшуносликнинг бир қисми бўлиб, тилнинг мукамал сўз бирликлари компонентларини ташкил қилади. Мукамал сўз бирликлари иккиламчи тил бирликлари ҳисобланади. Улар

кичик тил бирликлари, яъни лексемалардан ташкил топган бўлади. Ўз структурасига биноан бу сўз бирликлари синтагмалар ҳисобланади. Мукамал сўз бирликларини синфларга ажратишда ҳар томонлама, яъни грамматик структураси, бирикмалар компонентларининг қўшилиш турлари ҳам назарда тутилади.

Республикамиз Президенти И.А.Каримовнинг «Илмий тадқиқот фаолиятини ташкил этишни такомиллаштириш тўғрисида» ги фармони [1,1-2], Республика Вазирлар Маҳкамасининг «Илмий тадқиқот фаолиятини ташкил этишни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги номли қарори ва бошқа меъёрий ҳужжатлар Ўзбекистонда илм-фанни, шу жумладан, тилшуносликда ҳам ривожлантиришда муҳим рол ўйнамоқда.

Бу борада республикамиз Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек, бугун жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб ўрин эгаллашга интилаётган мамлакатимиз учун, чет эллик шерикларимиз билан ҳамжихатликда, ҳамкорликда ўз буюк келажагини бунёд этаётган халқимиз учун хорижий тилларни мукамал билишнинг аҳамиятини баҳолашнинг ҳожати йўқдир [2,305-327].

Миллий қадрият ва тарихни кўрсатувчи фразеологик бирликлар ҳар доим ҳамма халқлар томонидан қадрланган. Бундай фразеологик бирликларда халқнинг меҳнат фаолияти, яшаш шароити ва халқ маданияти ўз аксини топган.

Интенсивлик ҳиссиёт ва эмоционаллик материализациясининг кўрсатилишидир. Интенсивлик орқали биз ўз ҳиссиётларимизни намоён қиламиз. Бу йўлда улар вербал, вербал бўлмаган ривожланиш босқичидан ўтади.

“Категория” атамаси тилга Аристотель томонидан киритилган бўлиб, у категориянинг 10та асосий қисмини ажратиб кўрсатган: жисм, сифат, сон, муносабат, жой, вақт ва бошқалар. Категория сўзининг асл маъноси тор

қўлланиладиган атама бўлса ҳам, категориянинг синфларга ажратилгандан сўнг маъноси кенгайди ва шу синфга оид маънони кенгроқ очиб беради. Семасиологик ўрганиш нуктаи назаридан интенсивлик категориясини аниқлаш осонроқ кечади. Интенсивлик категорияси лексик нуктаи назардан жуда чуқур ўрганилган бўлсада, синтактик нуктаи назардан ҳар томонлама ўрганилмаган. Шунинг учун бу тадқиқотимизда биз асосан интенсификаторларни квантатив-квалификатив ва натижавий нуктаи назардан ўрганишга ҳаракат қилдик. Ҳозирги кунда инглиз тилида интенсивлик категориясини тасвирлаш мақсадида *hyper-*, *over-*, *super-*, *ultra-* префикслари қўлланилади: *superordinate*, *supermarket*, etc.

Интенсивлик категорияси масалалари ва уларнинг ҳар хил усуллар ёрдамида тилда намоён бўлиши кўпчилик тадқиқотчиларнинг (Балли 1961, Bolinger 1972, Сепир 1985, Туранский 1990) эътиборини ўзига жалб қилган. Ҳозирги кунда тилшуносликда интенсивлик атамасини қўллаш бўйича умумий концептуал бирлик мавжуд эмас. Бу масала бўйича ўтказилган ўнлаб тадқиқотлар интенсивлик тушунчасини санок тушунчаси маъносида қўллайди. Н.М.Шанский [29,32] интенсивлик тушунчасини “санок даражасининг кўриниши” маъносида келтиради. А.И.Смирницкийнинг ёзишича, “Интенсивлик даражаси сифатнинг санок маъносини англатиб, санок даражасининг хусусий кўринишини билдиради ва ноаниқ санок сифатида таърифланади”. [24,6-8] Бундай тушунтиришларни кўплаб мисол қилиб кўрсатиш мумкин, ва кўриниб турибдики, бу тушунтиришлар ҳаммаси буюк олим Ш.Баллининг айтишича, “Интенсивлик – бу ҳар хил ўзгаришлар ва тушунчалар бўлиб, санок, катталиқ, қиймат, куч ва бошқа тушунчаларнинг даражаларига бориб тақалади”. [6,10-11]

Албатта, “интенсивлик” атамасини теварак-атрофдаги предметлар объектив белгисининг санок таснифига хос деб ўрганиш мумкин.

Интенсивлик реал ҳаётдаги вазн, ранг, ўлчам характерлирида ҳам намоён бўлишини яна бир бор таъкидлаб ўтиш лозим.

Экспрессивлик матнида интенсивлик тушунчасини кўпчилик тадқиқотларда (Арнольд 1975, Телия 1996, ва бошқалар) учратиш мумкин. Кўпчилик тадқиқотчилар бу икки тушунча ўртасида синонимик бўлмаса ҳам, инклюзив, яъни ички муносабатларни кўрсатишга ҳаракат қилади. Телиянинг фикрича, “экспрессивлик – бу ҳиссиётнинг эмоционал жараён ёрдамида кучийиши маъносини белгилайди”. [27,112] И.В.Арнольднинг айтишича, “Экспрессивлик – бу матн ва матн қисми хусусияти бўлиб, маънони кучли интенсивлик орқали намоёиш қилади”. [5,23]

Экспрессивлик ва интенсивлик хусусиятларини “кучайтириш” тушунчаси орқали аниқлаш мумкин. Интенсивликнинг экспрессивликка бориб тақалиши шуни англатадики, нутқимиздаги экспрессивлик кўпчилик ҳолатларда унинг интенсификациясига бориб тақалади ва стилистик нуқтаи назардан ўрганилаётган бирикмалар асосий ҳолатларда кучайтиришни талаб қилади. [17,46] Бундан ташқари, бу икки категория тилшуносликнинг ички категориялари ҳисобланиб, биргаликда улар нутқнинг ифодали ва адабий кўринишга эга бўлиши учун прагматик ҳолат яратади ва ҳар иккаласи ҳам фақатгина маълумот бериш вазифасини бажарибгина қолмай, яна иккинчи томондаги суҳбатдошга кучли таъсир кўрсатади. Экспрессивлик ва интенсивликнинг формал аспектилари ҳам бир-бирига мос келади. Ҳар иккала категорияда ҳам эмоционаллик ва баҳолаш кўрсаткичлари мавжуд.

Интенсивликни намоёиш қилиш учун тил ҳар хил усулларга таянади ва фонетика, морфология, лексикология, синтаксис каби аспекти билан чамбарчас боғланади. Бундай ҳолатда интенсификация асосан лексик бирликлар билан қўлланилади. Амалиётда кўриб чиқилганда, шу нарса

намоён бўлдики, интенсификаторлар асосан равиш, феъл ва сифат сўз туркумлари сифатида қўлланилади.

Интенсификаторларнинг хусусиятларини ўрганиш мақсадида олимлар томонидан жуда кўп тадқиқотлар ўтказилган. Лекин тадқиқотларнинг асосий қисми кучайтиришнинг фразеологик усулига қаратилган. Яна шуни айтиб ўтиш жоизки, фразеологияда интенсивлик категорияси фақатгина фразеологик birlikларнинг структур-семантик ўзгаришларига қаратилган ва шу орқали бу birlikларнинг маъноси кучайтирилган. [16,67-69] Бундан ташқари яна шуни айтиб ўтиш керакки, фразеологик birlikларнинг бундай қатлими фразеология фан сифатида ривожланаётган пайтда илмий нуқтаи назардан ўрганилмаган.

Биринчи навбатда кўрсткич белгиси ҳисобланган фразеологик интенсификаторлар экспрессив ишлаб чиқаришга учраб, кўп ҳолатларда ўзининг асл маъносини йўқотган. Ва натижада фразеологизмлар яхлит интенсив маънога эга бўлган, масалан, *like a shot, like one o'clock* - тез, бирданига, *as anything. As blazes, as hell* - даҳшатли, *as they come, as they make them* - фавқулотда, фақатгина. Шу семантик боғлиқлик фразеологик интенсификаторларнинг тадқиқ қилинишига қийинчилик яратган ва бундай фразеологик интенсификаторлар ўша пайтларда ўрганилмай қолган.

Тил ўзининг бутун эволюцияси давомида амалиётда бўлган эҳтиёжи остида ривожланиб келган ва ҳали ҳам ривожланиб келмоқда, аввалига фақат ҳиссиётлар орқали, кейинчалик эса тушунча ва фикрлар орқали ривожланиб келган. Тил билан бирга ривожланиб кучайиш ўз материализацияси учун ҳар хил усул ва йўналишларни ишлаб чиққан. Лексика даражасида – бу фақатгина махсус, стилистик белгиланган усуллар бўлибгина қолмай, яна субъектив ташқи дунё баҳолари, яъни сўз белгиларидир (жуда яхши – ёмон, жуда кўп - кам); синтаксис даражасида

синтактик белгиларнинг символик, аллегорик, ҳис-туйғули ва стилистик ишлатилишидир.

Тил ҳиссиёти, яъни экспрессия, инсоннинг эмоционал ҳолатини кўрсатиш учун коммуникативлик усулини тавсия этади. Коммуникативлик усули одамларнинг бир-бири билан мулоқотининг энг қадимий ва энг кўп қўлланиладиган усули бўлиб, ўз ичига 20га яқин қалит тушунчаларни олади, ва бу тушунчалар кўп ҳолат ва натижалар ҳаракатига умумий баҳо беради ва бу йўл билан инсон миясида бўлган маълумотларни осонлаштириб ва қайта ишлашини енгиллаштиради. [5,50]

Шунинг учун ҳиссиёт тили ҳар хил миллатлардаги одамларнинг бир-бири билан бўлган мулоқотига, она ва боланинг биринчи кунлардан бошлаб қиладиган мулоқотига катта ёрдам беради. Баъзида бўлса бу усул инсонларнинг бир-бири билан фақатгина оддий сўз birlikлари орқали, ёки сўзлар эшитилмаганда бир-бири билан қилган мулоқотига катта ҳисса кўшади. Шунинг учун эмоционал тил инсоннинг эмоционал ҳолатини сўзсиз кўрсатишга ёрдам беради.

Яна шундай масала мавжудки, инсон ҳақида биринчи таасурот экспрессив таасурот орқали намоён бўлади. “Суҳбатдошнинг эмоционал ҳолатини тушуниш, ва эмоционал коммуникацияни аниқлашнинг асосий элементиدير”. [9, 23] Коммуникатив ҳиссиёт (лингвистик) коммуникатив бўлмаган ҳиссиётдан (биологик) фарқли равишда тушунчавий характерга эга. Инсон сўз билан ифодаланган ҳиссиётни бошқача қабул қилади, яъни уларни ситуатив, социал ва бошқа тозалаш органлари орқали ўтказди, бундай ҳолатларда битта ҳиссиёт бир неча хил лексик-семантик ифодаловчилар орқали ифодаланиши мумкин, эмоционал тушунча бўлса тил ва товуш бирлигининг маъноли компоненти ҳисобланади. [26,71] Суҳбат давомида гапирувчи мулоқот қиладиган суҳбатдошига фақат тушунарли сўзларни ва тилда мавжуд воситаларни қўллайди. Ўзининг

хиссиётлари ва тушунчасига таяниб, суҳбатдошнинг тушунчаси ва онгига таъсир қилиш учун тил материаллиридан синтагматик қаторлар ясйди ва уларни ўз хоҳишига қараб керакли кучайтирувчи интонациялар билан бойитади. [10,18]

Тилнинг луғат бойлигидаги эмоционал маънодаги лексикаларни ажратиш ҳақидаги саволни қўйиб, биз шу хулосага келамизки, эмоционал маънолар худди нейтрал маънолар каби тил ривожланиш жараёнининг табиий ривожланишига дуч келади. Бир қанча вақт олдин нейтрал ҳисобланган сўзлар эмоционал кучайтирувчи сўзлар таркибидан жой олиши мумкин эди ва ҳатто шунингдек эмоционал кучайтирувчи сўзлар бўлса, замонавий тил нуқтаи назаридан нейтрал сўзларга айланиши мумкин.

Тил кучайтирувчиларининг ҳолатига унинг нутқда фаол, яъни тўхтовсиз ишлатилиши хосдир, ишлатилишнинг тарихий ўзгариши, ва интенсив воситаларнинг кўп ва узоқ ишлатилиши сабабли улар ўзининг кучайтирувчилик кучини йўқотади, ва шу билан бирга ўзининг эмоционал характерини ҳам йўқотади. Умумий кўп ишлатиладиган воситалар кейинчалик кучлилигини йўқотиб, қуйидагича модификация қилинади:

1) тузилиши бўйича: There is I think time 4 you to go (интенсификатор графаси); 10X = Thanks;

2) лексик таркиби бўйича: peppery tyrannical glance; to tear wolfishly (about food); hurricane activity;

3) структурал тузилиши бўйича: Dog my cats!

4) янги формулалар ясалиши бўйича: a good many of guests; ocean anxiety; to have the beauty of a devil, etc.

Масалан, Чоссер асарларида “full” сўзи кўпинча кучайтирувчи сифатида қўлланилган. Шекспир асарларида бўлса “full” камроқ ишлатилган, янги инглиз тилида бўлса “full” сўзи кучайтирувчи сифатида умуман

кўлланилмаган. XVI асрга келиб, “full” сўзининг ўрнига “very” кучайтирувчи сўзи кириб келади.

He is the veriest man.

Кейинчалик вақт ўтиши билан “very” сўзининг ўрнига бошқа кучайтирувчи сўзлар ишлатила бошланади.

Замонлар ўзгариши билан кучайтирувчи воситалар захираси кўпайиб ёки камайиб боради, ва янги интенсификаторлар ўз системтик статусини эгаллаб олгунга қадар интенсификатор-сўзларнинг систематик тузилиши бузилади, ва эски интенсификаторлар ўрнини янги интенсификаторлар эгаллай бошлайди.

Масалан, француз тилидан олинган “vrai” сўзи XIII асрга келиб сифатга айланади ва “ҳақиқий, ҳаққоний” маъноларини англатди ва XIV асрга келиб бу сўздан инглиз тилида “very-veryly” равиши пайдо бўлади ва аста-секинлик билан –ly суффикси йўқолади.

Биринчилардан бўлиб, “very” сифатини интенсификатор сифатида XIV асрда Ж.Чоссер ўз асарларида кўллай бошлайди. Балким, бу интенсификатор аслида адабиётга қараганда халқ орасида интенсив ҳолатда кўлланилгандир.

XV асрга келиб, “very” равиш сифатида ўз кучини йўқота бошлайди ва у фақатгина белгининг юқори даражасини кўрстишда ривожлана бошлайди. “very” равиши тилда кучайтирувчи сифатида турларга бўлина бошлайди. “very” равишининг ифодаланиши секин-аста кенгайиб, у энди фақатгина сифатлар билан эмас, балки яна равишлар билан ҳам кўлланила бошлайди: very beautiful, very cheerfully.

“to do” ёрдамчи феълига келсак, бу феъл XVII асрнинг охирларидан бошлаб дарак гапларда кўлланилмай қолди, лекин баъзи пайтларда кучайтирувчи сўз сифатида ишлатилар эди. Лекин XVIII асрнинг бошларида “to do” ёрдамчи феъли инкор гапларда тўлалигича кўлланила

бошлади, ўша пайтда адабий назмда ҳали ҳам иккиланишлар давом этар эди. Шунинг учун ”lives” сўзи ўрнига шеърятда “doth live” бирикмасини учратиш мумкин. Шунини айтиб ўтиш лозимки, ўша пайтда “doth” сўзи эмфатик маънога эга эмас эди, у фақатгина “liveth” сўзининг стилистик варианты эди.

Дарак гапларда “do” сўзини Байрон жуда кўп ишлатган. Кўп ҳолларда “do” функцияси унинг асарларида кучайтирувчи маъно касб этиб, ҳозирги ва ўтган замонлар архаик ясамаларида акс этган.

He seized his harp, which he at times could string,

And strike, albeit with untaught melody,

When deemed he no strange ear was listening:

And now his fingers over it he did fling

And tuned his farewell in the dim twilight. [Byron, Pilgrimage 1,13]

Бу ерда “he did fling” гапида унча кучли бўлмаса ҳам, қандайдир кучайтирувчи ранг бор, айниқса and tuned қаторида келган ўтган замон ноаналитик форма билан таққосланганда, бу нарса яққол кўринади. “do” сўзли кучайтирувчи конструкцияни яна “and now” сўзлари қўллаб-қувватлайди.

Ўрта инглиз даврида “to do” ёрдамчи феъл сифатида қўлланила бошлайди. Ёрдамчи феъл функциясида “to do” феъли дарак гапларда кучайтирувчи сўз сифатида қўлланила бошланди. “to do” феъли кучайтирувчи маъносини ҳам олдин, ҳам кечроқ ёзилган асарларда кўрина бошлади, айниқса улар ҳар хил динларда (1) ва ҳуқуқий ҳужжатларда (2) ўз аксини топа бошлади:

1) And grant that all that do confess the Holy Name may agree in truth on Holy word [11,71]

2) I, said Notary, do hereby certify...

Секин аста замонлар ўтиши билан бу кучайтирувчи сўзлар ҳам ўз кучини йўқота бошлади, ва уларнинг ўрнига янги кучайтирувчи сўзлар тилга кириб кела бошлади.

1.2. Эмоционал-кучайтирувчи маъноларнинг ўзгариши.

Экспрессивлик матнида интензивлик тушунчасини кўпчилик тадқиқотларда (Арнольд 1975, Телия 1996, ва бошқалар) учратиш мумкин. Кўпчилик тадқиқотчилар бу икки тушунча ўртасида синонимик бўлмаса ҳам, инклюзив, яъни ички муносабатларни кўрсатишга ҳаракат қилади. Телиянинг фикрича, “экспрессивлик – бу ҳиссиётнинг эмоционал жараён ёрдамида кучийиши маъносини белгилайди”. [27,112] И.В.Арнольднинг айтишича, “Экспрессивлик – бу матн ва матн қисми хусусияти бўлиб, маънони кучли интензивлик орқали намоиш қилади”. [5,23]

Экспрессивлик ва интензивлик хусусиятларини “кучайтириш” тушунчаси орқали аниқлаш мумкин. Интензивликнинг экспрессивликка бориб тақалиши шуни англатадики, нутқимиздаги экспрессивлик кўпчилик ҳолатларда унинг интенсификациясига бориб тақалади ва стилистик нуқтаи назардан ўрганилаётган бирикмалар асосий ҳолатларда кучайтиришни талаб қилади. [17,46] Бундан ташқари, бу икки категория тилшуносликнинг ички категориялари ҳисобланиб, биргаликда улар нутқнинг ифодали ва адабий кўринишга эга бўлиши учун прагматик ҳолат яратади ва ҳар иккаласи ҳам фақатгина маълумот бериш вазифасини бажарибгина қолмай, яна иккинчи томондаги суҳбатдошга кучли таъсир кўрсатади. Экспрессивлик ва интензивликнинг формал аспекти ҳам бир-бирига мос келади. Ҳар иккала категорияда ҳам эмоционаллик ва баҳолаш кўрсаткичлари мавжуд.

Интензивликни намоиш қилиш учун тил ҳар хил усулларга таянади ва фонетика, морфология, лексикология, синтаксис каби аспекти билан

чамбарчас боғланади. Бундай ҳолатда интенсификация асосан лексик бирликлар билан қўлланилади. Амалиётда кўриб чиқилганда, шу нарса намоён бўлдики, интенсификаторлар асосан равиш, феъл ва сифат сўз туркумлари сифатида қўлланилади.

Интенсификаторларнинг хусусиятларини ўрганиш мақсадида олимлар томонидан жуда кўп тадқиқотлар ўтказилган. Лекин тадқиқотларнинг асосий қисми кучайтиришнинг фразеологик усулига қаратилган. Яна шуни айтиб ўтиш жоизки, фразеологияда интенсивлик категорияси фақатгина фразеологик бирликларнинг структур-семантик ўзгаришларига қаратилган ва шу орқали бу бирликларнинг маъноси кучайтирилган. [15,135-137] Бундан ташқари яна шуни айтиб ўтиш керакки, фразеологик бирликларнинг бундай қатлими фразеология фан сифатида ривожланаётган пайтда илмий нуқтаи назардан ўрганилмаган.

“Фразеологик маъно” атамаси 1964 йил бир-бирига умуман таалуқли бўлмаган икки олим томонидан фанга киритилган. (Архангельский 1964, Кунин 1964)

В.В.Виноградов мактабининг асосий қисм олимлари маънони ибора ва мустақил сўз бирикмалари асосида кўради. Бундай ёндашув мустақил сўз бирикмалари ва фразеологик иборалар ўртасидаги фарқни кўрсатиб берган. Бу фарқ “маъно” сифатида фанга киритилган. “Фразеологик маъно”нинг компонент таҳлили аниқ бир хулосани кўрсатиб бера олмайди. Чунки иборалар маъносининг аниқ хусусиятли томони олимлар томонидан ҳам кўрсатилмаган. Тилга “фразеологик маъно” таҳлилининг аппликатив усули ҳам киритилган. Бунда фразеологик бирликлар сўзма-сўз эмас, балки маъно жиҳатидан таржима қилинади ва бундай усул ибораларнинг ҳамма тилларда тушунарли бўлишига ҳам ёрдам беради. Аппликатив усул асосан қиёсий усул ҳисобланиб, бунда фразеологизм компонентларининг кучини йўқотиши ёки йўқотмаслигини аниқлаш осонроқ кечади.

Фразеологик маънонинг асосий хусусияти асосан фразеологизмларга хос қарма-қаршиликда, яъни маънонинг яхлитлиги ва унинг компонентларга ажратилиб таҳлил қилиниши орасидаги тафовутда ёрқинроқ намоён бўлади. Фразеологик маъно таҳлилининг асосий масалаларидан бири, бу семаларни, яъни фразеологик birlik таркибидаги реал ва хаёлий birlikларнинг аниқланишидир. [17,187] Назарияда белгиланишича, фразеологик birlikларда В.Гакнинг фикрича, ҳар хил семалар мавжуд бўлиб, улар ўзаро аниқ муносабатлар орқали боғланган. Буларга архисемалар (жинсларга хос маънодаги умумий семалар); дифференциал семалар ва потенциал семалар мавжуд.

Интенсивликни сўз семантикасининг асосий компоненти сифатида доимий равишда таъкидланганидек, И.Стернин ядровий семани лексик birlikларнинг энг кучли семаси сифатида таърифлаган, ва мана шу кучли ядровий сема интенсивлик семаси сифатида таърифланган. Интенсивлик семаси фикри Е.Шейгал ва И.Туранскийнинг илмий тадқиқотларида ҳам аниқ кўрсатилган. Интенсификаторларнинг интенсивлигини белгилаш мақсадида Е.Шейгал “ички интенсив” атамасини фанга киритган бўлса, И.Туранский “интенсема” тушунчасини киритган ва бу тушунча ёрдамида кучли ва кучсиз фразеологик birlikларни таърифлашга ҳаракат қилган.

Эмоционал-кучайтирувчи маъноларнинг ўзгаришининг кўп сабаблари мавжуд. Бунга сабаб сифатида ҳар хил ҳолатларни кўрсатиш мумкин: руҳий кечинмалар қонуниятлари, дунёқарашга нуқтаи назарни ўзгартириш, бойликка бошқача баҳо бериш. Шу нарсани назарда тутиш лозимки, янги сўзлар ва уларнинг маънолари фақатгина унга бўлган эҳтиёж туфайлигина ривожлана бошлайди. Будаговнинг фикрича, лексиканинг ривожланиши “бу тарихий даврнинг ҳар бир қисмида ўзгариши ва одамларнинг ўз фикрини мантиқийроқ, стилистик гўзалроқ ва аниқроқ қилиб ифодалашга уринишидир”. [6,51]

Тил ўзгариши биринчи навбатда тил ташувчилари, ҳаёт қонуниятлари томонидан аниқланади.

Эмоционал маъно ўзгаришининг яна бир сабаби, бу сўзларни ишлатиш амалиётига бориб тақалади. Сўзлар мослиги доираси ўзгармас ёки доимий бўлмаслиги сабабли бу доирада янги маъноларнинг пайдо бўлиши содир бўлади. Ўз маъноси бўйича нейтрал бўлган сўзлар интенсификатор бўла олади. Яна сўзлар ишлатилиш қонунининг қарама-қарши варианты ҳам бўлиши мумкин. Асосан ҳис-ҳаяжонли гапларда интенсивлик тез йўқолади. Сўз ўз интенсивлик кучини йўқотиб, рангсиз, яъни кучсиз маънога эга бўлиб қолади. Энг кучли рухий ҳиссиётни билдирувчи сўзлар ҳам аста-секин ўз кучини йўқота бошлайди, ва охирида умуман нутқда ишлатилмай қолади, бунга сабаб бўлса, бу уларнинг ўз ҳис-ҳаяжонини йўқотганлигидадир. Ҳақиқатан ҳам, “awfully, dreadfully” сўзлари ҳозирги кунга келиб, ўзининг аввалги кучини йўқотган. Бу билан биз уларни кучайтирувчи лексика қаторидан чиқарилган деб айта олмаймиз. Улар фақатгина ўзининг эффе́ктив кучини йўқотган ва оддий эмоционал маъно касб этади. Фақатгина кучли ҳис-туйғуни ифодаловчи сўзларгина секин-аста ўзининг интенсивлик даражасини йўқота бошлайди.

Авваллари “to annoy” феъли “to harm”, “to injure” маъноларини англатар эди. Вақтнинг ўтиши билан бу феъл ўз кучини йўқота бошлади ва ҳозирда бу феъл “to irritate” феълига синоним ҳисобланади. Баъзида ҳар доим бўладиган контекст сўзнинг маъносини шу даражада ўзгартириб юборадикки, аввалига кучли ҳис-туйғуни англатувчи сўзлар кейинчалик оғриқли сентименталликни англатиши мумкин. Масалан, шундай ҳолат “weep, sob, thrill” ва бошқа сўзлар билан юз берган. Улар “read that and weep”, “sob-stories”, “sob-stuff” каби бирикмаларда кўп ишлатилганлиги боис ўз интенсивлигини йўқотган.

“To thrill” феъли авваллари қўшимча аниқловчига муҳтож эмас эди, чунки бу феълнинг ўзи кучли мусбат ҳис-туйғуни англатар эди. Кейинчалик бу сўзни журналистлар кўп ишлатадиган бўлишди. Мана шу ишлатишлар баҳонасида бу сўз ўзининг кучи ва ҳис-ҳаяжонини йўқотди.

Ва ҳозирда журналистларнинг бу сўзни префикс ва аниқловчилар ёрдамида қайта тикламоқчи бўлган ҳаракатлари (A Thousand Super -Thrills) яхши натижа бера олмаяпти.

Кўп эмоционал бўёқ олган сўзлар ўзининг келиб чиқишини лексиканинг функционал чегараланган стилистик қатлами доирасида бошлайди. Яна бу сўзларнинг келажagini олдиндан айтиш жуда қийин. Мана, масалан, Ж.Свифт “mob” сўзига умуман қарши чиққан, лекин бу сўз ўша пайтда ишлатилишда давом этган ва ўз чегараларини янада кенгайтирган. [6,31] Г.Филдинг бўлса, бу сўзни ўзининг асарларининг матнларида ишлатиб, “mob” сўзини инкор алоқали вазиятларда қўллаган.

Ж.Байрон бўлса бу сўзни “ҳалқ, омма” маъносида ишлатган ва унга лоқайдлик хусусиятини бириктирган:

I wish men to be free as much from mobs as kings from you as me. (Byron, p.333)

Уруш, кураш учун ишлатиладиган сўзларнинг ҳар хил даврларда ишлатилишини кузатиш жуда қизиқарлидир. XVIII асрда “bloody” сўзи оддий сўзлашув интенсификатори бўлиб, ҳеч қандай манфий в инкор маъноларини англатмас эди. Ўша пайтларда бу сўз жуда кўп қўлланилар эди. Лекин Викториа давридан бошлаб, “bloody” сўзи инкор семантикали лексикага қўшилди. Ўша вақтдан бошлаб, шу сўзнинг эвфемизми ҳисобланган “ruddy, bally, blurry” сўзлари пайдо бўла бошлади. Ҳозирги пайтда “bloody” сўзини тўлиқ ёзиш тақиқланган. Баъзида уни оддий қилиб “---” белгиси билан кўрсатишади.

Лекин ҳозирги замонга келиб “bloody” сўзи тўлиқлигича ёзилади, ва шу сўзнинг “реабилитация”, яъни қайта тикланаётганлигидан дарак беради. Бу сўз замонавий инглиз тилининг қўпол кучайтирувчи интенсификатори ҳисобланади.

Инглиз тилида фразеобирликларнинг бешта асосий структурал тури мавжуд:

1. Бир бўлимли фразеобирликлар, яъни битта ўз маъносида ва иккита ўзга маънодаги лексемалардан, ёки иккита ўз маъносидаги ва битта ўзга маънодаги лексемалардан иборат фразеологизмлар.

2. Фраземалар, яъни боғловчили ёки эргаш маъноли структурага эга фразеологик бирликлар.

3. Предикатив структурали фразеологик бирликлар.

4. Феъл формали фразеологик бирликлар.

5. Содда ва қўшма гап структурасидаги фразеобирликлар.

Шу ерда айтиб ўтиш жоизки, фразеологик бирликларнинг тўртта структурал – семантик синфи мавжуд. Улар фразеологизмларнинг асосий структурал тури билан мос келмайди.

1. Номинатив фразеологик бирликлар, яъни предмет, воқеа – ходисаларни билдирувчи фразеологик бирликлар.

2. Номинатив – коммуникатив фразеологик бирликлар, бунга асосан феъл формали фразеологик бирликлар мисол бўла олади.

3. Модал феълли фразеологик бирликлар, мантиқий ва предмет маъносини англатмайдиган фразеологик бирликлар.

4. Коммуникатив фразеологик бирликлар, яъни содда ва қўшма гап структурасидаги фразеологик бирликлар мисол бўла олади.

Фразеологик бирликлар нутқда фақатгина контекст таркибида иштирок этади. Фразеологик бирликларнинг контекстда иштирок этиши қуйидаги тушунчалар орқали ифодаланади:

а) Контакт мослашув – семантик фразеологик бирликларнинг аниқ сўзлар ёки сўз гуруҳларига бирлашиши. Бу сўз сўз гуруҳлари фразеологик бирликларга чап ёки ўнг актуализатор бўлиб хизмат қилади.

б) Масофали мослашув – семантик фразеологик бирлик ва унинг актуализатори сўз ёки сўз бирикмаси ёрдамида ажратилади. Масофали мослашувнинг яна бир ҳолати – бу фразеологик бирлик ва унинг актуализатори тиниш белги билан ажратилади.

в) Мослаштириш – бунга ҳам контакт, ҳам масофали мослашув мисол бўла олади.

г) Бирлаштириш – фразеологик бирликлар ва ўзгарувчан гаплар ўртасидаги маъно жиҳатидан боғлиқлик.

Фразеологик контекст – тилда семантик ташкил этилган фразеологик бирликларнинг мослашуви, боғланиши мавжуд бўлган актуализатордир.

Фразеологик контекст бир неча турга бўлиниши мумкин:

1. Ички иборали фразеологик матн – содда ёки қўшма гап таркибидаги сўз ёки сўз гуруҳларини билдирувчи фразеологик бирликли актуализатор:

Here is realism as large as life. (S. O'Casey)

Бу ерда “as large as life” фразеологик бирлиги “тўлақонли” маъносини англатади.

2. Иборали фразеологик матн – содда ёки мураккаб гаплар билан ифодаланадиган фразеологик бирликлар:

Bekker ... asked Dick how he was getting on. “by lips and bounds”, said Dick. (J. Lindsay)

3. Иборадан ташқари фразеологик матн – мураккаб синтактик яхлитлик, у маъно ва синтактик жиҳатдан бирлашган гаплардан ташкил топади. Фразали контекст фразеологик бирликларнинг нутқда ишлатилиши

учун етарли маълумот бермайди. Бундай пайтда кенг контекст лозим бўлади.

Фразеологик бирликлар фақатгина матнда эмас, яна текстда ҳам ишлатилиши мумкин. Шунга мисол қилиб, бадий адабиётдаги баъзи асар номларини келтириш мумкин: “The Old Wive’s Tale” (A. Bennett); “The Golden Calf” (M. Braddon); “Cards On The Table”, “Cat Among the Pigeons” (A. Christie); “Open Sesame” (Fr. Marryat); “Cakes and Ale”, “The Land of Promise” (W. S. Maugham); “The Devil’s Advocate” (M. West); “In Cold Blood” (Truman Capote) ва бошқалар.

Боб I га хулоса.

Шуни айтиб ўтиш жоизки, инглиз тилида ва бошқа тилларда фразеология тил хазинаси саналади. Фразеологизмларда халқ тарихи, маданияти кенг миқёсда очиб берилади. Бу бирликлар тилнинг информатив бирлиги ҳисобланиб, тилда асосан “безак” сифатида қаралади. Чунки уларнинг кўпчилиги ёрқин, образли, қисқа ва кўп маъноли бирикмалардир.

Инглиз тилининг ўрганилиши ҳозирги кунда бизнинг мамлакатимизда кенг миқёсда қўлланилади. Тилни яхши билиш учун, жумладан инглиз тилини, фразеологияни яхши билиш лозим. Фразеологияни билиш бизга бадий ва публицистик адабиётни осон ўқишга ёрдам беради. Фразеологизмларни мантиқий қўллай олиш бизга нутқимизнинг чиройли чиқишига ёрдам беради.

Ш.Баллининг айтишича, “Интенсивлик – бу ҳар хил ўзгаришлар ва тушунчалар бўлиб, саноқ, катталиқ, қиймат, куч ва бошқа тушунчаларнинг даражаларига бориб тақалади”.

Албатта, “интенсивлик” атамасини теварак-атрофдаги предметлар объектив белгисининг саноқ таснифига хос деб ўрганиш мумкин.

Интенсивлик реал ҳаётдаги вазн, ранг, ўлчам характерларида ҳам намоён бўлишини яна бир бор таъкидлаб ўтиш лозим.

Интенсивликни намоёниш қилиш учун тил ҳар хил усулларга таянади ва фонетика, морфология, лексикология, синтаксис каби аспектлар билан чамбарчас боғланади. Амалиётда кўриб чиқилганда, шу нарса намоён бўлдики, интенсификаторлар асосан равиш, феъл ва сифат сўз туркумлари сифатида қўлланилади.

Интенсификаторларнинг хусусиятларини ўрганиш мақсадида олимлар томонидан жуда кўп тадқиқотлар ўтказилган. Лекин тадқиқотларнинг асосий қисми кучайтиришнинг фразеологик усулига қаратилган. Яна шуни айтиб ўтиш жоизки, фразеологияда интенсивлик категорияси фақатгина фразеологик бирликларнинг структур-семантик ўзгаришларига қаратилган ва шу орқали бу бирликларнинг маъноси кучайтирилган. [15,135-137] Бундан ташқари яна шуни айтиб ўтиш керакки, фразеологик бирликларнинг бундай қатлими фразеология фан сифатида ривожланаётган пайтда илмий нуқтаи назардан ўрганилмаган.

Шу ерда айтиб ўтиш жоизки, фразеологик бирликларнинг тўртта структурал – семантик синфи мавжуд:

1. Номинатив фразеологик бирликлар
2. Номинатив – коммуникатив фразеологик бирликлар
3. Модал феълли фразеологик бирликлар
4. Коммуникатив фразеологик бирликлар.

Фразеологик контекст – тилда семантик ташкил этилган фразеологик бирликларнинг мослашуви, боғланиши мавжуд бўлган актуализатордир.

Фразеологик контекст бир неча турга бўлиниши мумкин:

1. Ички иборали фразеологик матн
2. Иборали фразеологик матн
3. Иборадан ташқари фразеологик матн.

Боб II. Интенсификаторлар ва уларнинг турлари.

2.1. Фразеологик интенсивликнинг долзарблиги.

Интенсификаторларнинг хусусиятларини ўрганиш мақсадида олимлар томонидан жуда кўп тадқиқотлар ўтказилган. Лекин тадқиқотларнинг асосий қисми кучайтиришнинг фразеологик усулига қаратилган. Яна шуни айтиб ўтиш жоизки, фразеологияда интенсивлик категорияси фақатгина фразеологик birlikларнинг структур-семантик ўзгаришларига қаратилган ва шу орқали бу birlikларнинг маъноси кучайтирилган. (Кунин, 1986; Артемова, 1991) Бундан ташқари яна шуни айтиб ўтиш керакки, фразеологик birlikларнинг бундай катлими фразеология фан сифатида ривожланаётган пайтда илмий нуқтаи назардан ўрганилмаган.

Экспрессивлик ва интенсивлик хусусиятларини “кучайтириш” тушунчаси орқали аниқлаш мумкин. Интенсивликнинг экспрессивликка бориб тақалиши шуни англатадики, нутқимиздаги экспрессивлик кўпчилик ҳолатларда унинг интенсификациясига бориб тақалади ва стилистик нуқтаи назардан ўрганилаётган бирикмалар асосий ҳолатларда кучайтиришни талаб қилади. [14,45] Бундан ташқари, бу икки категория тилшуносликнинг ички категориялари ҳисобланиб, биргаликда улар нутқнинг ифодали ва адабий кўринишга эга бўлиши учун прагматик ҳолат яратади ва ҳар иккаласи ҳам фақатгина маълумот бериш вазифасини бажарибгина қолмай, яна иккинчи томондаги суҳбатдошга кучли таъсир кўрсатади. Экспрессивлик ва интенсивликнинг формал аспектилари ҳам бир-бирига мос келади. Ҳар иккала категорияда ҳам эмоционаллик ва баҳолаш кўрсаткичлари мавжуд.

Интенсивликни намоён қилиш учун тил ҳар хил усулларга таянади ва фонетика, морфология, лексикология, синтаксис каби аспекти билан ҳамма ҳам боғланади. Бундай ҳолатда интенсификация асосан лексик

бирликлар билан қўлланилади. Амалиётда кўриб чиқилганда, шу нарса намоён бўлдики, интенсификаторлар асосан равиш, феъл ва сифат сўз туркумлари сифатида қўлланилади.

Интенсивлик кучайтирувчи категория вазифасини ўтаб, белгининг сифат, ўлчов, санок ва бошқача айтилганда, аниқловчининг объектив саноғини билдиради. Яқин кунларгача интенсивлик муаммоси тилшуносликнинг энг кам ўрганилган соҳаси ҳисобланар эди.

Инглиз тили фразеологиясида интенсивлик муаммоси биринчилардан бўлиб, Логан П.Смитнинг “Инглиз иборалари” илмий ишида кўриб чиқилиб, 1922 йил “Society for Pure English” деб номланган тўпламда чоп этилган эди, ва 1925 йил шу илмий иш “Сўзлар ва иборалар. Инглиз тилида уларнинг тадқиқоти” номи билан китоб тарзида чоп этилди. Шу китобда биз биринчи марта кучайтириш маъносини англаувчи фразеологик бирликларга дуч келамиз. Бу бирликларни махсус ҳолатда кўриб чиқмай, Логан П.Смит инглиз тилида бир гуруҳ фразеологик бирликлар – интенсивлик маъносидаги компаратив бирликлар борлигини айтиб ўтади. Инглиз олими ўз асарида 23 та бирликни кўрсатиб ўтади. Биз ҳам бир неча фразеологик бирликларни мисол қилиб кўрсатишимиз мумкин:

As cool as cucumber, as good as gold, as large as life, as dull as ditch water
(Logan P. Smith, 1959)

Инглиз фразеологиясида интенсивлик муаммосини ўрганишга қаратилган диққатни олимларнинг илмий ишлари, илмий мақолалари орқали билиш мумкин. Бу илмий ишларда фразеологик бирликларнинг структурал-семантик ўзгаришлари, кучайтирувчи маъноли фразеологик бирликлар, синтактик идиоматика ва фразеологик интенсификаторлар жойлашган.

Интенсивлик категорияси устида жуда кўп олимлар илмий тадқиқотлар олиб боришган, ва ҳар бир олимнинг интенсивлик категорияси

тўғрисидаги ўз фикр ва мулоҳазалари мавжуд. Шуларга мисол тариқасида синтактик идиоматика устида тадқиқот олиб борган олимларни мисол қилиб оладиган бўлсак, булардан Г.Кирхнер ва И.И.Туранскийни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Г.Кирхнернинг “Gradadverbien” номли асарида “good + Adj/Part” каби бирикмаларни учратишимиз мумкин: good and anger, good and sick, good and right, good and dark ва бошқалар. Санаб ўтилган бирикмалар феъл ҳаракатини ёки ҳолатини кучайтириш учун ишлатилади. (Kirchner 1955, 1:92-93).

И.И.Туранский бўлса яна иккита синтактик конструкцияни ажратиб кўрсатган “...and then some” конструкцияси предиктив ёки предикатив гуруҳдан кейин қўлланилиб, гапни яқунлаш функциясини бажаради. Иккинчи конструкция “but+Adj.” бўлиб, феъл адъюнкти вазифасида қўлланилади. Масалан,

He is a genius and then some.

Frank Sinatra is alive and living – but good.

А.В.Куниннинг фикрича, бу конструкциялар асосан сўзлашув нутқида ишлатилади. Уларнинг асосий мақсади, олимнинг фикрича, феъл ҳаракатининг интенсификациясида, яъни предикат ҳолатининг кучайишидадир. [13,103] Интенсификациянинг синтактик воситаларини ўрганаётганда, А.В.Кунин яна кучайтирувчи функцияни бажарувчи компоратив фразеологик бирликлар ҳақида ҳам айтиб ўтган ва уларни уч ҳолат асосида синфларга бўлган:

I. Семантик маъно бўйича улар 4 гуруҳга бўлинади:

1. Асос сифатида жонсиз предметларнинг жисмоний хусусиятига эга структуралар: as light as gossamer.

2. Асосида табиат ҳодисалари бўлган компаратив структуралар: as free as the wind.

3. Асосида ҳайвон номлари ишлатилган структуралар: as slow as tortoise.

4. Тарихий шахслар, илоҳий кўринишлар мавжуд бўлган аллюзиялар: as rich as Croesus.

Аллитерациянинг ишлатилиш ёки ишлатилмаслиги борасида компаратив фразеологик бирликлар қуйидагича тақсимланади:

1. Структурасида аллитерация ишлатилмайдиган компаратив фразеологик бирликлар: as blind as a bat, as thick as thieves.

2. Структурасида аллитерация ишлатилмайдиган компаратив фразеологик бирликлар: as happy as a lark, as like as two peas, as pleased as Punch.

Компаратив фразеологик бирликларнинг ўзбек ва инглиз вариантлари борлиги ёки йўқлиги бўйича улар учта кичик гуруҳларга бўлинади:

1. Қиёсланаётган тилларда тўлиқ мослик: to work like crazy - жиннига ўхшаб ишламоқ;

2. Улар ўртасида қисман мослик: пахтадай юмшоқ – as soft as butter.

3. Улар ўртасидаги мосликнинг умуман йўқлиги: as dull as ditch-water - ўлгудай зекириш. (Туранский, 1990)

Кучайтирувчи фразеологик бирликлар интенсивлик нуқтаи назаридан ўзининг аниқ ва муқим жойлашувига эга.

Интенсификаторлар синтактик боғлиқликка эга, чунки улар аниқ гап бўлакларига боғланган бўлиб, компаратив бирикмалар тарзида ўрганилади. А.В.Кунин интенсификаторларни икки гуруҳга ажратади: сифат ва равиш формали интенсификаторлар ва феъл формали интенсификаторлар. Биринчи турга as anything, as blazes, as hell, as the devil, as all boots, as all get out like каби фразеологик интенсификаторлар мисол бўлса, иккинчи турга one o'clock - аниқ, like hell, like mad, like a bat out of hell, like nobody's

business, like old boots, like fun каби фразеологик интенсификаторлар мисол бўла олади. [17,79]

Тил системасининг асосий қисмларидан бири ҳисобланиб, фразеология ўз таркибида бир қатлам бирликларга, яъни интенсификаторларга эга, ва бу интенсификаторлар тил функцияларининг уч асосий бирлашуви ёрдамида ҳосил бўлди: номинатив, коммуникатив ва прагматив. Булар аниқ прагматик маънога эга фразеологик бирликлар бўлиб, одам руҳиятининг эмоционал, яъни ҳис-ҳаяжонли муҳитини таърифлайди. Шунинг учун фразеологияда интенсивлик муаммосини ўрганишда фразеологик интенсификаторларни ўрганишга катта эътибор берилади. Баъзи фразеолог-олимларнинг айтишича, ҳамма фразеологик бирликлар интенсификаторлар ҳисобланади, чунки оддий лексик бирликлардан фарқли равишда, ҳамма фразеологик бирликлар айтилаётган маънони “кучайтиради” ва унинг экспрессивлигини кўтаради. [24,50]

Бизнинг фикримизча, бу нуқтаи назар диққатга сазовор ва кейинчалик ривожланишга муҳтождир. Ва бу билан бирга А.В.Куниннинг фикрича, “Кучайтирувчи фразеологизмлар, атаманинг ўзи айтиб тургандай, интенсификациянинг энг кўп тарқалган воситасидир ва бу воситалар асосида умумий формалар системасида ўз ўрнига эга ва интенсивлик категориясининг ясаилишига ўз ҳиссасини қўшади”. [13,56]

2.2. Фразеологияда интенсивлик категориясини намойиш қилувчи фразеологик интенсификаторлар.

Фразеологик интенсификаторларнинг инглиз тилида баъзи функционал услубларининг ажралмас қисми бўлишига қарамай, тилга киритилган фразеологик интенсификаторлар онтологияси ҳали ҳам фразеологияда кам ўрганилган соҳа ҳисобланади. Фразеологик адабиётларни таҳлил қилганда, биз шунини тушуниб етдикки, олимлар

интенсификаторларни фақатгина бирор бир фразеологик материални ўрганиш учун ишлатишган.

Экспрессивлик ва интенсивлик хусусиятларини “кучайтириш” тушунчаси орқали аниқлаш мумкин. Интенсивликнинг экспрессивликка бориб тақалиши шуни англатадики, нутқимиздаги экспрессивлик кўпчилик ҳолатларда унинг интенсификациясига бориб тақалади ва стилистик нуқтаи назардан ўрганилаётган бирикмалар асосий ҳолатларда кучайтиришни талаб қилади. (Туранский, 1990) Бундан ташқари, бу икки категория тилшуносликнинг ички категориялари ҳисобланиб, биргаликда улар нутқнинг ифодали ва адабий кўринишга эга бўлиши учун прагматик ҳолат яратади ва ҳар иккаласи ҳам фақатгина маълумот бериш вазифасини бажарибгина қолмай, яна иккинчи томондаги суҳбатдошга кучли таъсир кўрсатади. Экспрессивлик ва интенсивликнинг формал аспекти ҳам бир-бирига мос келади. Ҳар иккала категорияда ҳам эмоционаллик ва баҳолаш кўрсаткичлари мавжуд.

Фразеологик бирликларни ва уларнинг контекстда ишлатилишини ўрганганда Н.В.Полишук алоҳида синфга эга фразеологик бирликларни, яъни эмотив интенсификаторларни ажратиб кўрсатади. Эмотив интенсификаторлар ижобий ёки салбий ҳиссиётларни кучайтиришга қаратилган. Бу синфга “I’ll eat my boots!”, “I’ll eat my hat if...” (“Бошим билан жавоб бераман”) сингари фразеологик бирликлар мисол бўла олади. Н.В.Полишукнинг фикрича, эмотив интенсификаторлар ёрдамида муаллифлар ўз қаҳрамонларининг ички дунёсини, ички ҳис-туйғуларини яққолроқ намойиш қилишга ҳаракат қилишади.

Фразеологик интенсификаторларнинг таркибини тўлиқлигича буюк олим А.В.Кунин очиб берган. У ўзининг “Англо-русский фразеологический словарь” китобида 47 та фразеологик интенсификаторнинг таърифини в ишлатилишини кўрсатган. Кенг очилган бу материал, шуни кўрсатганки,

кўпчилик фразеологик интенсификаторлар ҳозирги инглиз тилининг ҳар хил услубларида ва жанрларида ҳали ҳам қўлланилиб келинмоқда. А.В.Куниннинг ишларида [16;28] фразеологик интенсификаторларнинг пайдо бўлиши, ясашиш усуллари, замонавий инглиз тилида ишлатилиш ҳолатлари кўрсатилган ва уларнинг структурал-семантик ва грамматик таснифи таҳлил қилинган. Ибораларни синфларга ажратишда олим фразеологик интенсификаторларни номинатив адвербиал фразеологик бирликлар қаторига киритади.

Бу турдаги фразеологик интенсификаторларнинг кўпчилиги бир қисмли интенсификаторлар ҳисобланади. Яъни уларнинг таркибида битта асосий, битта ёки иккита ёрдамчи лексема мавжуд бўлади. Интенсификаторлар синтактик боғланишга эга, чунки улар аниқ гап бўлакларига бириктирилган. А.В.Кунин бу интенсификаторларни икки гуруҳга ажратади: равиш ва сифат интенсификаторлар ва феъл интенсификаторлари. [16,26] Биринчи турга қуйидаги фразеологик интенсификаторлар мисол бўла олади: *as anything, as blazes, as old boots* ва бошқалар.

Иккинчи тур, А.В.Куниннинг фикрича, кўп сонли фразеологик интенсификаторлар гуруҳини намоиш қилади ва ўз ичига қуйидаги бирликларни олади: *like one o'clock* - аниқ, вақтида; *like fun* - жуда тез; *like a bat out of hell* - бор кучи билан; *like nobody's business* - тўхтовсиз, чаққон; *like old boots* - бор кучи билан ва бошқалар.

Замонавий инглиз тилида мураккаб структурали бир нечта фразеологик интенсификаторлар мавжуд, ва уларнинг асосида эргаш гап структурали тўлиқ ўрганилган бирикмалар ётади: *as they come, as you please* - фавқулотда, ташқари; *as they make them, as the day is long* – ташқари, даҳшатли, жуда ҳам ва бошқалар.

Шундай қилиб, шуни айтиш мумкинки, фразеологияда интенсивлик категорияси фразеологик бирликларнинг структурал-семантик тузилиши асосида ўрганилган ва маънони кучайтиришга қаратилган, компаратив фразеологик бирликлар кучайтириш маъноли ёки фразеологик интенсификаторларнинг ўзи билан кўрсатилган, ва уларнинг категориал хусусиятларини фразеолог олимлар структурал парадигма чегарасида ўрганишган.

Интенсивликни сўз семантикасининг асосий компоненти сифатида доимий равишда таъкидланганидек, И.Стернин ядровий семани лексик бирликларнинг энг кучли семаси сифатида таърифлаган, ва мана шу кучли ядровий сема интенсивлик семаси сифатида таърифланган. Интенсивлик семаси фикри Е.Шейгал ва И.Туранскийнинг илмий тадқиқотларида ҳам аниқ кўрсатилган. Интенсификаторларнинг интенсивлигини белгилаш мақсадида Е.Шейгал “ички интенсив” атамасини фанга киритган бўлса, И.Туранский “интенсема” тушунчасини киритган ва бу тушунча ёрдамида кучли ва кучсиз фразеологик бирликларни таърифлашга ҳаракат қилган.

Ф.де Соссюрнинг айтишича, тил – бу белгилар системасидир ва бизнинг олдимизда турган вазифа – бу фразеологик интенсификаторларнинг қандай белгилардан ташкил топганини аниқлаш. Фразеологик интенсификаторларнинг белги системаси тилшуносликда жуда кам ўрганилган. Бунга сабаб фразеологик интенсификаторлар таҳлили чуқур ўткзилмаган ва ҳамма тадқиқотлар юзаки ҳолда қолиб кетган. Фразеологик интенсификаторларнинг характеристикаси ва белги функцияларини ўрганишга жуда кам олимлар тадқиқот ишлари олиб боришган. [22,46] Фразеологизмларнинг махсус белги хусусиятларига эгаллигини фақатгина буюк олим В.Л. Архнгельский ўрганиб таҳлил қилган. У ҳамма фразеологик бирликларга мос махсус белгиларни топишга ҳаракат

қилган. Унинг фикрича, “Фразеологик белгилар мустақил лингвистик ва маънавий бойлик ҳисобланади. худди иш юритувчи механизмлар кби улар фикрнинг бойлигига ва теранлигига ёрдам беради.” [5,123]

Фразеологик абстракцияни биринчилардан бўлиб буюк рус олими В.Л. Архангельский ишлаб чиққан. У буюк тилшунос сифатида шундай деган: “Шундай турғун иборалар мавжудки, улар оддий сўзлардан бутунлай фарқ қилади ва мана шу бирикмаларда тил абстракцияси мавжуд, ва бу абстракция сўзларда намоён бўлмайди”. [22,79] Фразеологияни ўрганишда ишлатиладиган вариацион услуб системаси шунга қаратилган эдики, фразеологик бирликнинг маъноси унинг компонентларининг ўз маъносидан фарқ қилади. Фразеологик абстракция назариясининг кейинги ишларида асосий урғу фразеологик бирликнинг семантик томонига қаратилган эди. А.В.Кунин фразеологик абстракцияни ўрганиб, унинг 4 та даражасини кўрсатади: энг юқори, юқори, ўрта ва паст. Бундан ташқари, биринчи ва иккинчи даражаларда тўлиқ ва тўлиқ бўлмаган абстракция даражаси мавжуд бўлади. Фразеолог олимнинг бу синфларга ажратиши бўйича, фразеологик интенсификаторларда абстракциянинг энг юқори ва юқори даражалари учрайди. Абстракциянинг энг юқори даражаси қуйидаги фразеологик интенсификаторларда учрайди: *as the day is long, as they come, as they make them, fine and..., good and..., nice and..., rare and..., as anything, like anything, as old boots, like blazes, as hell, like nobody's business* ва бошқалар. Пайдо бўлиш босқичидан бошлаб, А.В.Куниннинг фикрича, бу фразеологик интенсификаторларнинг маъноси абстракция қилинган ва ўзининг асл маъносини олмайди. Энди баъзи фразеологик интенсификаторларни чуқурроқ таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз. Мисол учун “*as the day is long*” интенсификатори “камдан кам, кўрқинчли” маъноларини англатса, “*like wildfire*” бирлиги “дарров, тез” маъноларини англатади. Аввалига “*as the day is long*” бирикмаси фақат шексперизм

таркибида ишлатилган, “*like wildfire*” бирлиги бўлса шексперизм таркибида предикат ҳолатида “*to burn*” феъли билан бирга қўлланилган.

1. *Beatrice: ...he shows me where the bachelors sit and there live we as merry as the day is long* (W. Shakespeare “*Much Ado about Nothing*”)

2. “*...whose words like wildfire burnt the shining glory of rich – built Iliion*” (W. Shakespeare “*The Rape of Lucrece*”)

Фразеологик интенсификатор асосида шундай фразеологик интенсификаторлар гуруҳи пайдо бўладики, уларда фразеологик абстракциянинг юқори даражаси мавжуд бўлади. Бундай фразеологик интенсификаторларга қуйидаги фразеологик бирликлар мисол бўлади: *like the devil, like crazy, like a house afire, like one o'clock* ва бошқалар. Агар абстракциянинг энг юқори поғонасида фразеологик интенсификатор маъноси ва унинг прототипи ўртасида боғлиқлик йўқолса, юқори даражада бу боғлиқлик сақланиб қолади.

“*Like one o'clock*” фразеологик интенсификатори “жуда тез, бирданига” маъноларини касб этади.

1. *Anything about the meeting, sir? Your speech must read like one o'clock.* (J. Galsworthy, “*The white Monkey*”, p.261)

2. *But a devout admirer had entertained the preacher at luncheon that day in the hotel in which I was staying... The preacher tucked in to the arrow like one o'clock.* (W.S. Maugham, “*Don Fernando*”, p.68)

Фразеологик бирликларда турғунлик тушунчаси А.В.Кунин фразеологик назариясининг асосий тамойили ҳисобланади. А.В.Кунин бирикмалар турғунлигининг бешта кичик гуруҳларини кўрсатган: ишлатилиш турғунлиги, структурал-семантик даражадаги турғунлик, маънонинг тўлиқ ёки қисман ўрганилиш турғунлиги, лексик таркибнинг турғунлиги, синтактик турғунлик.

1. Ишлатилиши борасидаги турғунлик, яъни фразеологизм тил бирлиги саналади, у индивидуал ясама бўла олмайди. Бу турғунликнинг асосий кўрсаткичи – унинг тайёр ҳолатдалигидадир. Авторларнинг ишлатган бирикмалари улар ишлатган контекстан чиқиб, халқ оғзаки ижодида турғун ҳолатда ишлатгандагина, улар фразеологик birlik хисоблана бошлайди. Шундай қилиб, халқ ёзувчи ва шоирларнинг ясамаларидан яхши ва кераклиларини танлаб олиб, омма тилида ишлатгандагина бу ясамалар фразеологизмлар хисобланиб, тил birlikларига айланади ва тилнинг фразеологик қаторини тўлдиради.

2. Структурал – семантик турғунлик, фразеологик birlik икки йки ундан ортиқ сўзлардан ташкил топади, алоҳида тузилган ясама бўлиб, аниқ маънога эга бўлмайди, яъни структурал – семантик модель асосида қуйидагича фразеологик birlikлар ясай олмайди.

3. Семантик турғунлик. Тўлиқ ёки тўлиқ бўлмаган фразеологик birlikларнинг маъносининг инвариантлилиги қуйидаги жиҳатларга таянади:

а) маъно ўзгаришининг муҳимлиги;

б) фразеологик вариантларда лексик ва иборавий маънонинг мавжудлиги;

в) ҳамма структурал синонимларда иложи борича семантик ва лексик инвариантларнинг мавжудлиги.

Фразеологик вариантлар – маъносининг сифати ва сони жиҳатидан бир – бирига яқин бўлган фразеологик birlikларнинг турлари бўлиб, компонентларнинг ўрни, сўз ясалиши, стилистик ва синтактик таркибнинг бир – бирига мослигидир.

Лексик асоснинг тўлиқ бўлмаган ҳолда мослашуви, маъноларнинг сони, маъноларнинг стилистик йўналиши ва ишлатилиш ҳолларида

структурал синонимлар вужудга келади ва уларнинг таркиби фразеологик вариантлар ҳисобидан бойийди.

Фразеологик бирликларнинг вариантлилиги унинг турғунлигига раҳна солмайди, чунки ҳар бир ҳодисада ўзгарувчанлик ва турғунликнинг қарама – қарши яхлитлиги мавжуд. Фразеологик вариантлик фразеологик бирликнинг турғунлигини ушлаб туради, турғунлик бўлса унинг вариантлилигида намоён бўлади.

г) фразеологик бирликларнинг ҳамма норматив ва окказионал ўзгаришларда семантик инвариантнинг мавжудлигидир. Бу фразеологизмларнинг лексик ва грамматик ўзгаришларининг маъноларида у ёки бу аниқликларни киритиш мумкин. Бу яна ҳам кучайиши ёки сустлашиши мумкин. Маъно турғунлигига яна фразеологик бирликнинг лексик турғунлиги ҳам кўмаклашади. Семантик турғунлик фразеологик бирликнинг маъно жиҳатидан ўзгаришига халақит бермайди.

4. Лексик турғунлик, яъни компонентларнинг умуман ўзгармаслиги ёки уларнинг фақатгина фразеологик вариантларнинг доирасида компонентларининг норматив алмаштирилиши ёки семантик ва лексик инвариантларни сақлаб қолган ҳолда структурал синонимияси. Вариантликнинг чегараси ҳисобланмиш семантик ва лексик инвариантларнинг бўлмаслиги фразеологик бирликнинг иборавий маъносининг бузилишига олиб келади.

5. Синтактик турғунлик, яъни фразеологик бирликлар компонентлар тартибининг тўлиқ ўзгармаслиги ёки варианлик доирасида уларнинг ўзгариши, грамматик инверсия, масалан, феълнинг мажҳул нисбатда ишлатилишида “what a cross he has to bear” шаклидаги стилистик инверсия.

Шундай қилиб, фразеологик бирликларнинг турғунлиги – унга таалуқли бўлган ҳар хил типдаги микротурғунликлар мажмуасидир.

Биз турғунликларнинг беш турини ажратиб кўрсатдик. Балки тадқиқотимиз давомида бу санок ўзгариши мумкин. Кўпгина фразеологик бирликларда морфологик турғунлик мавжуд, лекин баъзи фразеологик бирликлар бундан мустасно. Шунинг учун у ёки бу фразеологик бирликларни фразеологик қатордан олиб ташлаб бўлмайди, чунки уларда бу турғунликларнинг қолган беш тури мужассамдир.

А.В.Куниннинг фикрича, фразеологик турғунлик фразеологик бирликларнинг ҳамма аспектларига мос келади. Ҳамма фразеологик интенсификаторлар ўз компонентлари билан морфологик муносабатда чегараланган. Фразеологик интенсификаторларда шундай ҳолатлар мавжудки, улар кўплик формасида ҳеч қачон ишлатилмайди. Кўплик формасининг йўқлиги куйидаги фразеологик интенсификаторларнинг семантик турғунлиги сабаблидир. Фразеологик интенсификаторлар учун синтактик турғунликнинг энг юқори даражаси мос келади. Лекин мисолларни таҳлил қилганда биз шу нарсага амин бўлдикки, фразеологик интенсификаторларда компонентлар жойлашуви аниқ масофага эга. Мисоллар таҳлили давомида яна шундай ҳолатлар бўлганки, уларда А.В.Куниннинг фикрича, киришишнинг бир неча ҳолатлари учраган. Олимнинг фикрича, киришиш фразеологик бирликларнинг алоҳида ясалишининг асосий кўрсаткичи ҳисобланади. бу ҳолатни мисоллар орқали ўрганиб чиқишга ҳаракат қиламиз:

Evelyn and Dandy were going round in perfect harmony, the pony's little legs going like oiled clockwork. (Ch. Dickens)

At it they went like five hundred houses on fire. (OED. Vol.4, p.241)

It was as late as all hell. (J. Wain, "Strike the Father Dead", p.70)

“Oiled” сўзининг “like clockwork” интенсификаторига киришуви; “five hundred houses”нинг “like a house on fire” интенсификаторига киришуви, “all”нинг “as hell” га киришувишуни кўрсатадики, фразеологик

интенсификаторларнинг компонентлари оддий сўз каби таржима қилинади ва улар ўзининг лексик маъносини йўқотмаган ҳолда нутқда ўзгарувчан элементлар билан биргаликда қўлланилади. [16,64]

Бу учала мисол ҳам фразеологик интенсификаторнинг кўзга кўринарли асосий семантик характеристиксини, яъни унинг интенсивлигини кўрсатади. Биринчи мисолда янада юқорироқ даражани кўрсатиш учун, муаллиф механизмни фақатгина ўзини ишлатмай, унинг тартибга келтирилганлигини айтиб ўтган. Иккинчи мисолда интенсивлик сифатни эмас, санокни белгилаб берган. Бунда бир уйнинг ёниши эмас, балки беш юз уйнинг ёниши бўрттириб кўрсатилган:

At it they went like five hundred houses on fire.

Ва охириги, учинчи мисолда интенсивлик умумий квантор “all”нинг киритилганлиги билан танишдир. Булар – интенсивликни оширишнинг оддий усуллари билан биридир.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ўз ривожланиши давомида фразеологик интенсификаторлар тўртинчи, яъни охириги босқични эгаллайди.

Фразеологик интенсификаторларни таҳлил қилиш давомида биз шуни аниқлаб олдикки, ҳар бир фразеологик интенсификаторнинг орқасида мавҳум концептуал тузилма – фрейм мавжуд бўлиб, у инсонларнинг атроф-муҳит ҳақидаги фикрларини чуқурроқ эгаллашга ёрдам беради ва бундай фразеологик интенсификатор алоҳида тарзда эмас, балки бирикма тарзида намоён бўлади ва ривожланади. Акционал фреймнинг тузилиши ва ривожланиши қуйидаги каттакчаларда ҳосил бўлади: 1) фреймнинг номи, 2) жараён вақти, 3) ҳаракат босқичлари, 4) ҳаракат жойи, 5) ҳаракат натижаси, 6) жараён субъекти, 7) жараён характеристикаси ва бошқалар. (Баранов, 1996: 417) Концептуал ўзгаришлар натижасида фреймлар ва каттакчаларда ибораларнинг янги маънолари пайдо бўлади. Фреймлар таркибидаги

бирликларнинг камайиши ва маъносининг кучайиши натижасида ибораларда интенсивлик категорияси кучаяди. Масалан, *to beat the band (to drown the noise made by the band)* – *with the great force, vigor* бирикмаси “оркестр томонидан чалинаётган музиканинг тўхтатилиши” бирикмасининг қисқартирилиши асосида пайдо бўлган.

2.3. Кучайтирувчи равишлар, квантор сўзлар ва уларнинг синфларга ажратилиши.

Аввал айтиб ўтганимиздек, интенсификаторлар бу кучайтирувчи сўзлар бўлиб, булар сифат, равиш ва феъл формасида бўлиши мумкин.

Синфларга ажратишда интенсификаторлар учта семантик гуруҳга бўлинади: эмфесайзерлар (*emphasizers*), эмплифайерлар (*amplifiers*) ва даунтонерлар (*downtoners*).

Эмфесайзерларнинг асосий мақсади – кучайтиришнинг асосий ва умумий ҳолатини яратиш. Уларда *actually, certainly, definitely, obviously, really, honestly* ва бошқа сўзлар мисол бўла олади.

Эмплифайерлар ўз навбатида максимайзерларга (*maximizers*) ва бустерларга (*boosters*) бўлинади. Буларнинг ҳар иккаласи ҳам интенсивлик шкаласидаги энг юқори поғонани англатади. Фақат бир-биридан фарқи шундаки, максимайзерлар белгиланган поғонагача етса (*absolutely, completely, utterly, in all respects, most*), бустерлар интенсивлик шкаласининг энг юқори поғонасида туради (*badly, deeply* ва бошқалар).

Даунтонерлар синфи қуйидагиларни ўз ичига олади: компромайзерлар (*compromizers*): шкала бўйлаб секин-аста пастга ҳаракат қилиш, яъни *kind of, sort of, quite, rather, more or less*; диминишерлар (*diminishers*): *partly, slightly, somewhat, a little*; минимайзерлар (*minimizers*): *a bit, barely, hardly*.

Биринчисидан фарқли равишда иккинчи ва учинчи интенсивлик шкаласининг поғоналари шкала бўйлаб пастга ҳаракатланишни билдиради.

Даунтонерларнинг энг охири синфи эппроксиматорлар (approximators) ҳисобланиб, уларнинг асосий мақсади – феъл ҳаракатларининг эппроксимация қилинишидир (almost, nearly, as good as, all but).

Шундай қилиб, кучайтирувчи равишларни иккита йўналишга ажратиш мумкин: 1) синфларга ажратиш бўйича интенсификаторларнинг аниқ каталогизацияси; 2) омоним формаларнинг қўлланилиши.

Равишларнинг унга тобе бўлган сўзлар билан ишлатилиши ҳам жуда кизиқарлидир: absolutely perfect, extremely useful, highly intelligent, sharply critical ва бошқалар.

Квантор сўзлар.

Квантор сўзлар ёрдамида интенсификация қилишнинг мақсади – санок тил воситалари (кўп, энг кўп, жуда кўп, кам, энг кам, жуда кам) ёрдамида англатишдир. Тилнинг лексик – семантик системасида квантатив интенсификаторлар ўзининг аниқ, турғун жойига эга. Инглиз тили лексикаси асосида бир нечта шундай гуруҳларни ажратиш мумкинки, уларда албатта квантор сўзлар мавжуд бўлади. Бундай гуруҳларга жисмоний характерга эга жисмлар ва ҳодисалар лексикаси (ҳажм, ўлчам, санок), воқеа ва ҳодисалар номларини англатувчи сўзлар, уларнинг параметрлари, ҳиссиёт ва ҳис-туйғу ҳолатларини билдирувчи сўзлар. Қуйида айтиб ўтилган назарий фикрларни мисоллар ёрдамида ўрганишга ҳаракат қиламиз:

We got sentimental the other night and phoned Nancy in Lancaster. She misses you a ton... (Idem)

Anyway, I can't wait till June. I'm sick to creeping death of this place – I want to get a million, zillion pin wheeling miles away – and the old Navy's just the ticket. (Myrer)

Энди интенсификация воситаси бўлиб хизмат қилаётган квантор сўзларни чуқурроқ ўрганишга ҳаракат қиламиз. Бизнинг онгимизда санок, вақт, ҳажм каби тушунчалар категорияси бор экан, уларга мос келадиган тил воситалари кўрсаткичлари ҳам бўлиши керак. Объектив реалликдаги предметларнинг ҳар бирининг ҳажм параметридаги санок ҳолатига эга. Бизнинг объектив дунёга ҳиссиётларимизни билдира туриб, улар бу параметрларга билдириш беради. Гап интенсивлик категорияси ҳақида борар экан, бизни оддий таснифлашдан ташқари жуда кўп ва жуда кам, ва ортиқча ҳолатдан жуда кўп ва жуда кам ҳолатига ўтиш ҳолатлари кизиқтиради. Бу нарсанинг тилда қандай ҳолатини топишини қуйидаги мисоллар ёрдамида ёритишга ҳаракат қиламиз.

Квантор сўзларнинг ишлатилиши – бу нутқда санок характеристикасига эга предметларнинг, яъни жисмларнинг кўрсатилиши. Санок характеристикаси қуйидаги ҳолатларга таалуқлидир: 1) тирик жонзотларга (одамлар ва ҳайвонлар), 2) жонсиз жисмларга, 3) бирор ҳаракатнинг бажарилиш усулларига, 4) макон ва замонга, 5) пул бирликларига.

Одамлар саноғи. Саноксиз кўп одамлар: *heaps of people*. Одамларнинг жуда кўплигини кўрсатиш учун сон, ва экспрессивликни ошириб кўрсатиш учун кўчма маънодаги бошқа сўзлар ишлатилади. Инглиз тилида бундай сўзлардан қуйидаги кўрсаткичлар кўпроқ ишлатилади: *a frieze of ladies, hordes of teen-aged girls, multitude of lovers, platoons of bridesmaids, a swarn of type-writers* ва бошқалар. Манфий ҳолатларни кўрсатиш учун қуйидаги бирикмалар қўлланилади: *a rack of, a bunch of*.

Oh, come off it, Currier! Those kids broke in like any second-story man, they stole private documents, burned them like a bunch of delinquents – and you want to build them up into a lot of Emile Zolas. (Myrer)

Ҳайвонот дунёсини тасвирлаш учун асосан horde сўзи кўп қўлланилади. Масалан, *That hotel is just ghastly. One bathroom to the floor and beds you could use for ship-planking and a lot of idiotic cretonne with hordes, really hordes of bugs. And the prices.* (Shaw)

Кўриб чиқилган ҳолатларда интенсификация жараёни гиперболизация, яъни бўрттириб кўрсатиш, эмфитизация, яъни ҳис-ҳаяжонли қилиб кўрсатиш ҳодисалари айрим ҳолларда қўлланилмайди.

“*He’s worth a hundred Kennedy’s any day*” мисолида аниқ санок кўрсатилган. Лекин бу ҳолатда санок кўрсаткичи ўз кучини йўқотади ва инсонни тасвирловчи сифат кўрсаткичига айланади, ёки жисм таниқли инсон билан таққосланиши кўрсатилган.

Гипербола, яъни бўрттириб кўрсатиш йўли орқали ифоданинг юқори экспрессивлиги намоиш қилинмоқда, баҳолашга субъектив таснифлаш ҳолати кучайтирилган. Квантор бирикмага эга бўлган предикат, форма, яъни ясашиши бўйича квантатив, маъно жиҳатидан квалитатив ҳисобланади. Экспрессивлик, баҳолаш ўлчовлари, мазмун ўлчови квантор интенсификаторлар ёрдамида намоиш қилинади.

Вақт. Агарки сўзловчи вақт бўлагининг узок давомийлигини кўрсатмоқчи бўлса вақт тушунчаси ҳам бўрттириб кўрсатиш томонидан ифодаловчи характерни ўз ичига олади. Масалан, *for months and months, f thousand wakeful nights, all the time in the world* (бир томондан), *in less than no time* (бошқа томондан).

“Years” от бирлиги “hundred, thousand, million, zillion” каби сонлар билан кўпинча мос келади. Масалан, *I guess that must be true, you’ve been gone just a hundred zillion years.* (Myrer)

Вақт ҳолати функциясини бажарувчи интенсификаторлар куйидагилардан иборат: for year and years, for 101 years and a day, a thousand years ago/after, after a million million years, a hundred zillion years, a hundred thousand light years. Бу рўйхатни албатта жуда узоқ давом эттириш мумкин.

Аниқ вақт саноғини кўрсатиш учун куйидаги сифатлар ишлатилади: full, good, solid ва flat равиши. Бу интенсификаторларнинг от билан мослашуви аниқ характерга эга. Масалан, a full minute - бир томондан бўлса, a solid hour/month - иккинчи томондан маъноларини англатади. Буларни мисоллар билан таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз:

I stared at her for a full minute before I spoke.

“Does he have you watched too?” I asked. (Robbins)

He was a good fifteen years my senior, though he hardly looked his forty-five years. (Christie)

Жуда қисқа вақт бўлаклари тилда ўзининг махсус ифодасига эга. Масалан, without a moment's/second's hesitation: *She was seventy-four years old, but in Nye's opinion, “looked younger – maybe ten minutes younger”.* (Capote)

Бу ҳолатларда квантатив бирикманинг ишлатилиши киноя маъносини англатади, “атиғи ўн дақиқага ёш кўриниш мумкин эмас”.

Юқорида санаб ўтилган квантор интенсификаторлар юқори ифода ва эмоционалликка эга. Инсон ҳаётининг ўртача давомийлиги – етмиш беш ёш. Бу ҳолатда минг, миллион йилни тасвирлаш жуда қийин. Яна ҳам қийинроғи “миллиард йиллик” айрилиқни тасвирлаш. Бу ҳақиқатга умуман зид ҳолатдир. Худди мана шу ҳақиқатга зид ҳолат одамларда чиниш ҳиссини уйғотади, ва ҳолатнинг юқори даражада экспрессивлигини намоён қилади. Энди куйидаги гапни таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз:

A hundred thousand light years later the Jenny went down stern first, boiling and booming and hissing, holding her chin up till the last, like the proud old girl she was. (Myrer)

Бу гапда муаллиф кеманинг чўкаётганлигини денгизчиларнинг нуқтаи назари орқали намоиш қилган.

Инглиз тилида вазни билдирувчи интенсификатор – тонна ҳисобланса, ҳажмни галлон ёрдамида намоиш қилади. Бундай ҳолтларда сўзларни ва бирикмаларни семантизация қилувчи кўникма – бўрттириб кўрсатиш орқали қўлланилади:

It struck him like a ton of bricks. (Capote)

I run into Alexis two weeks ago. In the city. He is doing guess what? Drinking carrot juice. Yes! Gallons and gallons. (Myrer)

She is a ton weight. (Castle and Hailey)

Охирги мисолда сўз авиалайнер ҳақида кетмоқда. Лекин ифоданинг маъноси бошқа – самолётнинг вазни эмас, балки унинг бошқарилишининг қийинлигидадир.

Пул бирлиги. Инглиз тилида “жуда кўп пул” бирикмасини ифодалаш учун аниқ воситалар қўлланилади; интенсификация бўлса бу махсус характерга эга ва ҳар доим ҳам ўзбек тилида шунга ўхшаш сўз бўлмаслиги мумкин. Масалан, ўзбек тилидаги “катта пул” бирикмаси “cool” сифати билан кўрсатилади: a cool sixty thousand, a cool million. Инглиз тилида яна қуйидаги метафорик бирикмалар қўлланилиши мумкин: pots of money, a good slice of money. Агар биринчисига ўзбек тилида “бир қоп пул” бирикмаси мос келса, иккинчисига эса мос келувчи аналог мавжуд эмас.

Квантатив интенсификациянинг бошқа усуллари. Бундай усулларга a lot of бирикмаси мос келиши мумкин. Масалан, to look a lot of somebody, to give somebody lots of warning. Уларнинг ишлатилиш қатлами сўзлашув амалиётидир. “Thousand” сони “ways, times, words” сўзлари билан

бириқма ҳосил қилса, улар биринчидан, ҳаракатларнинг тўғрилигини, иккинчидан, улар кўринишининг ҳар хил формаларини, учинчидан, мазмун жиҳатидан кераклигини билдиради.

“Daddy, we’ve done all this a thousand times”, Peg said. (Myrer)

...people were dying grotesquely, horribly in a thousand ways. (Idem)

There were a thousand words Russ and I needed to say to each other just then, yet I couldn’t think of one of them. (Idem)

Квантор сўзларнинг умумий классификациясида “етти” сони мустақил ўринга эга. Ўзбек тилида бу нарса асосан мақол ва айтишмаларда қўлланилади. “Етти ўлчаб, бир кес” ва бошқалар. Инглиз тилида ҳам “етти” сўзи мақолларда ва оғзаки нутқда кўп қўлланилади:

To have seven too many.

To think of seven most plausible stories.

Жуда кам санок. Кам санокни билдирувчи интенсификаторлар инсоннинг эмоционал ҳолати, унинг интеллектуал фаолияти билан боғлиқдир. Мисол қилиб, минимайзерлар мисолида қуйидаги бирикмаларни олиб кўрсатиш мумкин. Булар интенсивлик шкаласининг энг пастки қатламида жойлашган: *vestige of smile, the ghost of idea, some shred of victory.*

Қуйидаги мисол шуниси билан қизиқки, унда бирданига иккита минимизация намоён бўлган:

That’s where he was so clever, he put so little direct pressure on us. Never the shadow of the shadow of a false move on his part. (Fowles)

Минимал санокдаги кванторлар 1) масофа, 2) жараён, 3) молиявий ҳолат, 4) руҳий жавобгарлик даражасини билдириши мумкин.

It’s only a step from here to...;

To smash to a million pieces; to be blown to atoms; without a dime to one’s name;

Эмоционал ҳолатни ифодаловчи квантор сўзлар. Шахсининг эмоционал ҳолатини ифодаловчи квантор сўзлар қаторига қуйидаги сўзлар мос келади: flock, horde, legion, fountain, torrent ва бошқалар.

Квантор сўзлар эмоционал ҳолатнинг ҳар хил турларини ифодалайди.

Мусбат белгили квантор сўзлар: barrels of fun, loads of fun;

Oceans/lotions/mountains/words/hurricanes/tons of love; “to miss somebody a ton” бирикмаси “бирор кишини қаттиқ соғинмоқ” маъносини англатади.

A stable of emotions, a storm of congratulations, a transport of passion, bursts of laughter.

Манфий белгили квантор сўзлар: a heap of grief, a legion of fears, a sea of troubles, battalions of sorrows.

Ҳам мусбат, ҳам манфий белгили квантор сўзлар: a fountain of good news, a torrent of French and English, a torrent of tears, a torrent of disasters

Яна шундай квантор бирикмалар мавжудки, улар аниқ ҳодисанинг кўплигини билдиради: a pack of lies, a barrage of questions, a whale of a story ва бошқалар.

Шундай бирикмалар ўзбек тилида ҳам мавжуд, уларнинг ясалишида қиёслашлар ва метафоралар қўлланилади. Бундай бирикмаларни бадиий адабиётда ва публицистикада, драматургияда ва илмий мақолаларда учратиш мумкин: *энергия уммони, бир қоп пул, кўз ёшлари дарё бўлиб оқмоқ ва бошқалар.*

Фразеологик абстракцияни биринчилардан бўлиб буюк рус олими В.Л. Архангельский ишлаб чиққан. У буюк тилшунос сифатида шундай деган: “Шундай турғун иборалар мавжудки, улар оддий сўзлардан бутунлай фарқ қилади ва мана шу бирикмаларда тил абстракцияси мавжуд, ва бу абстракция сўзларда намоён бўлмайди”. [22,79] Фразеологияни ўрганишда ишлатиладиган вариацион услуб системаси шунга қаратилган эдики, фразеологик бирликнинг маъноси унинг компонентларининг ўз маъносидан

фарқ қилади. Фразеологик абстракция назариясининг кейинги ишларида асосий урғу фразеологик бирликнинг семантик томонига қаратилган эди. А.В.Кунин фразеологик абстракцияни ўрганиб, унинг 4 та даражасини кўрсатади: энг юқори, юқори, ўрта ва паст. Бундан ташқари, биринчи ва иккинчи даражаларда тўлиқ ва тўлиқ бўлмаган абстракция даражаси мавжуд бўлади. Фразеолог олимнинг бу синфларга ажратиши бўйича, фразеологик интенсификаторларда абстракциянинг энг юқори ва юқори даражалари учрайди. Абстракциянинг энг юқори даражаси қуйидаги фразеологик интенсификаторларда учрайди: *as the day is long, as they come, as they make them, fine and..., good and..., nice and..., rare and..., as anything, like anything, as old boots, like blazes, as hell, like nobody's business* ва бошқалар. Пайдо бўлиш босқичидан бошлаб, А.В.Куниннинг фикрича, бу фразеологик интенсификаторларнинг маъноси абстракция қилинган ва ўзининг асл маъносини олмайди.

Боб II га хулоса.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, интенсивлик кучайтирувчи категория вазифасини ўтаб, белгининг сифат, ўлчов, саноқ ва бошқача айтилганда, аниқловчининг объектив саноғини билдиради. Яқин кунларгача интенсивлик муаммоси тилшуносликнинг энг кам ўрганилган соҳаси ҳисобланар эди.

Инглиз олими П.Смит ўз асарида 23 та бирликни кўрсатиб ўтади. Биз ҳам бир неча фразеологик бирликларни мисол қилиб кўрсатишимиз мумкин:

As cool as cucumber, as good as gold, as large as life, as dull as ditch water
(Logan P. Smith, 1959)

Фразеологик интенсификаторларнинг таркибини тўлиқлигича буюк олим А.В.Кунин очиб берган. У ўзининг “Англо-русский фразеологический

словарь” китобида 47 та фразеологик интенсификаторнинг таърифни ва ишлатилишини кўрсатган.

Замонавий инглиз тилида мураккаб структурали бир нечта фразеологик интенсификаторлар мавжуд, ва уларнинг асосида эргаш гап структурали тўлиқ ўрганилган бирикмалар ётади: as they come, as you please - фавқулотда, ташқари; as they make them, as the day is long – ташқари, даҳшатли, жуда ҳам ва бошқалар.

Аввал айтиб ўтганимиздек, интенсификаторлар бу кучайтирувчи сўзлар бўлиб, булар сифат, равиш ва феъл формасида бўлиши мумкин.

Синфларга ажратишда интенсификаторлар учта семантик гуруҳга бўлинади: эмфесайзерлар (emphasizers), эмплифайерлар (amplifiers) ва даунтонерлар (downtoners).

Эмфесайзерларнинг асосий мақсади – кучайтиришнинг асосий ва умумий ҳолатини яратиш.

Эмплифайерлар ўз навбатида максимайзерларга (maximizers) ва бустерларга (boosters) бўлинади.

Даунтонерлар синфи қуйидагиларни ўз ичига олади: компромайзерлар (compromizers), диминишерлар (diminishers), минимайзерлар (minimizers).

Квантор сўзларнинг ишлатилиши – бу нутқда санок характеристикасига эга предметларнинг, яъни жисмларнинг кўрсатилиши. Санок характеристикаси қуйидаги ҳолатларга таалуқлидир: 1) тирик жонзотларга (одамлар ва ҳайвонлар), 2) жонсиз жисмларга, 3) бирор ҳаракатнинг бажарилиш усуллариغا, 4) макон ва замонга, 5) пул бирликларига.

Хулоса

Қуйидаги битирув ишига хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, инглиз тили фразеологиясида интенсификаторларнинг тутган ўрни ва роли жуда каттадир.

Ўтказилган тадқиқотлар натижасида қуйидаги хулосаларни айтиш мумкин:

“Категория” атамаси тилга Аристотель томонидан киритилган бўлиб, у категориянинг 10та асосий қисмини ажратиб кўрсатган: жисм, сифат, сон, муносабат, жой, вақт ва бошқалар. Категория сўзининг асл маъноси тор қўлланиладиган атама бўлса ҳам, категориянинг синфларга ажратилгандан сўнг маъноси кенгайди ва шу синфга оид маънони кенгроқ очиб беради. Семасиологик ўрганиш нуқтаи назаридан интенсивлик категориясини аниқлаш осонроқ кечади. Интенсивлик категорияси лексик нуқтаи назардан жуда чуқур ўрганилган бўлсада, синтактик нуқтаи назардан ҳар томонлама ўрганилмаган. Шунинг учун бу тадқиқотимизда биз асосан интенсификаторларни квантатив-квалификатив ва натижавий нуқтаи назардан ўрганишга ҳаракат қилдик. Ҳозирги кунда инглиз тилида интенсивлик категориясини тасвирлаш мақсадида *hyper-*, *over-*, *super-*, *ultra-* префикслари қўлланилади: *superordinate*, *supermarket*, etc.

Тадқиқотнинг кириш қисмида биз ўз олдимизга мавзуга оид бир неча вазифани кўйган эдик. Булар орасида фразеологиянинг муҳим омилларида бири бўлмиш интенсификаторларни ўрганиш ва уларни матнда аниқлаб билиш, ва мана шу интенсификаторни нутқда қўллай олишдир.

Биринчи бобда биз асосан интенсификаторларнинг, яъни тил кучайишининг пайдо бўлиши ва ривожланиши ҳақида фикр юритдик. Шу бобда кўрсатилишича, интенсивлик – бу ҳиссиёт эмоционаллик материализациясининг кўрсатилишидир. Интенсивлик орқали биз ўз ҳиссиётларимизни намоён қиламиз. Масалан, “full” сўзи Чоссер даврида

интенсификатор сифатида қўлланилган, Шекспир даврига келиб бу сўз ўз кучини секин асталик билан йўқотган ва унинг ўрнига “very” сўзи интенсификатор ролида кириб келган. Ҳозирги замонавий инглиз тилида бўлса бу иккала сўз ҳам оддий сўзлар қаторига кириб, интенсификатор ҳисобланмайди.

He is the veriest man.

Иккинчи бобда бўлса асосан интенсификаторлар ва уларнинг турлари ҳақида фикр юритилади. Интенсификаторлар муаммоси тилшуносликда доимо долзарб масалалардан бири саналиб келмоқда. Интенсификациянинг синтактик воситаларини ўрганаётганда, А.В.Кунин яна кучайтирувчи функцияни бажарувчи компоратив фразеологик бирликлар ҳақида ҳам айтиб ўтган ва уларни синфларга бўлган:

Семантик маъно бўйича улар 4 гуруҳга бўлинади:

1. Асос сифатида жонсиз предметларнинг жисмоний хусусиятига эга структуралар: as light as gossamer.

2. Асосида табиат ҳодисалари бўлган компаратив структуралар: as free as the wind.

3. Асосида ҳайвон номлари ишлатилган структуралар: as slow as tortoise.

4. Тарихий шахслар, илоҳий кўринишлар мавжуд бўлган аллюзиялар: as rich as Croesus.

Интенсификаторлар ёрдамида ёзувчи ва шоирлар ўз асарларини бойитишга ҳаракат қилишган. Шундай интенсификаторларга кучайтирувчи равишлар, яъни эмфасайзерларнинг мақсади кучайишнинг умумий ҳолатини яратишдир. Фразеологик интенсификаторларни таҳлил қилиш давомида биз шуни аниқлаб олдикки, ҳар бир фразеологик интенсификаторнинг орқасида мавҳум концептуал тузилма – фрейм мавжуд бўлиб, у инсонларнинг атроф-муҳит ҳақидаги фикрларини чуқурроқ

эгаллашга ёрдам беради ва бундай фразеологик интенсификатор алоҳида тарзда эмас, балки бирикма тарзида намоён бўлади ва ривожланади. Акционал фреймнинг тузилиши ва ривожланиши қуйидаги катакчаларда ҳосил бўлади: 1) фреймнинг номи, 2) жараён вақти, 3) ҳаракат босқичлари, 4) ҳаракат жойи, 5) ҳаракат натижаси, 6) жараён субъекти, 7) жараён характеристикаси ва бошқалар. (Баранов, 1996: 417) Квантор сўзлар ёрдамида бўлса интенсификация қилишнинг мақсади – санок тил воситалари, яъни “кўп, жуда кўп, кам, энг кам, жуда кам ва ҳаказо” ёрдамида англатишдир. Квантор сўзларнинг ишлатилиши – бу нутқда санок характеристикасига эга предметларнинг кўрсатилиши ҳисобланади. илмий тадқиқотимизда ўрганиб чиқилган интенсификаторлар инглиз ва Америка шоир ва ёзувчиларининг асарларидн олинган мисоллар билан бойитилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. И.А.Каримов “Мустақиллик барча эзгу режа ва марраларимизнинг мустаҳкам мезонидир”. –Т.:, Ўқитувчи, 2013. - 245с.
2. И.А.Каримов “Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори” –Т.:, Ўзбекистон, 2013. – 370с.
3. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. - С-Пб, 2003. - 233 с.
4. Амосова Н.Н. Фраземы как разновидность фразеологических единиц английского языка. // Проблемы фразеологии: Исследования и материалы / Под ред. А.М. Бабкина. - М.: 2004. - 213 с.
5. Виноградов. В. В. Основные понятия русской фразеологии. - М.-Наука. 2005. - 173 с.
6. Виноградов. В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Лексикология и лексикография: Избр. Тр. - М.: Наука, 2006. - 182 с.
7. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов.- М.: Просвещение, 2008.- 160 с.
8. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. - М., 2006. - 402 с.
9. Комиссаров В. Н., Я. И. Рецкер, В. И. Тархов. Пособие по переводу с английского языка на русский. - М, 2004. - 311 с.
10. Копыленко М. М. Попова З. Д Очерки по общей фразеологии: Проблемы, методы, опыты. - Воронеж.: Изд-во Воронежского ун-та, 2005.- 35 с.
11. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.- 2-е изд., пререраб.- М.: Высш. шк.; Дубна: Феникс, 2006.- 381 с.

12. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. 3-е изд., стереотип. - М.: Русский язык, 2006. - 504 с.
13. Мороховский А.Н., Воробьева А.Н. Стилистика английского языка. - М.: Высшая школа, 2004. - 177 с.
14. Пастушенко Л.П. Английские фразеологические единицы в составе фразеологического поля. Дис. канд. филол. наук. - Киев, 2006. - 231 с.
15. Прокольева С.М. Механизмы создания фразеологической образности. - М., 2006. - 402 с.
16. Свиридова Л.Ф. Обогащение английской фразеологии шекспиризмами. Автореф. Канд. Дисс. - М., 2008. - 40 с.
17. Смит Л.П. Фразеология английского языка. - М., 2006. - 287 с.
18. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. М., 1956, -310с.
19. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка. М., 1957, -190с.
20. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Ф. Соссюр. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
21. Степанова М. Д., Чернышева И. И. Лексикология современного немецкого языка. М.: Высшая школа, 1986. -280 с.
22. Чернышева И. И. Некоторые вопросы теории лексикона сегодня и учебный теоретический курс лексикологии. // Филологические науки. – М.. 1999. - №4. -115с.
23. Черная А. М. Фразеосемантическое поле и фразеологический ряд // Фразеологическая система английского языка. – Челябинск: ЧГПИ, 1985. - 120с.
24. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. М.: Высшая школа, 1985. -230с.
25. Юсупов А. В. Английская фразеология. – М.: ВШ, 1970. – 344с.

Луғатлар:

1. Большой англо - русский словарь. Под общим руководством И. Р. Гальперина. М.: СЭ. 1972. 1 – 822с., 2 – 863с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. / О.С. Ахманова. 2 – ое изд. – М., 1969. – 607с.
3. АРФС. – Кунин А. В. Англо – русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 1984. – 944с.
4. Collins V. H. Third Book of English Idioms. / V. H. Collins. – London: Longman, 1960. – 205p.
5. Oxford Dictionary of Current English. – Oxford: University Press, 4th edition, 2006. – 1081p.